

Arkeologisk - Historiska Bidrag till norra Peter-
bottens historia jemte ortens traditioner,

samlade af

Joseph Viktor Calamnius.

Fr Publicerade i Suomi, Toinen Jakso,
7 osa.

Till Ampl. Consistorium Academicum inlemnas
härhos de arkeologisk-historiska bidrag jag till en del genom
dess benäget lemnade underlöd varit i tillfälle att samla
i norra Österbottens kustocknas. De principer jag vid sam-
landet följt skola nu samlingarna själva framgå, endast det-
ta anser jag mig böra nämna. Det finnes i allmänhet tvänne
sätt att betrakta historiska bidrag. Det ena är att anse allt för
viktigt, det andra är dess snara motsats. Att i en tid då
landet går i födslovändorna med sin första egentliga histo-
ria, en tid förbäddad af det rastlösa materialsamlande, som
utmärker nutiden och ögonblicket, endast det forra betraktelse-
sättet är det rätta, är klart. Hvarje det obetydligaste föremål,
hvarje sten, hvarje namn skall utforskas om det kan gifva
ens den brutnaste ton, det dofvaste ljud från det förgång-
nas natt, för att dessa toner sedermera må af den insigts-
fulle historikern sammanställas till det Thema, som heter
Finlands historia.

Traditionerna hafva - tycker mig - äfven de, samma änd-
samål, som de rent arkeologiska fornlemningarna. De sko-
la blott filteras genom historiens kritik, och sedan lemna
de sanningar som återstå. Men utom det hafva de en an-
nan betydelse. Inlet är mera nationellt och folket karakte-
riserande, än des traditioner. För den inhemska novellisti-
ken finnes därför ingen nationelare grund, än folkaskåd-
ningen afmålad i folkets muntliga berättelser och traditi-
oner. Blefve därför alla de traditioner som äro uppteckna-
de eller ännu kunna samlas och upptecknas, publicerade,
kunde rika källor för den inhemska skönlitteraturen upp-
gåälla, landets bellettristiska förmågor till eggelse.-

Neder Torneå socken

med Karungi.

Torneås namn härleder sig af Torn och ö, samt har äfven ursprungligen ljudit Torneö, såsom det samma ännu i gamla handlingar finnes nämnt och såsom en annotation i kyrkan af "den Stormäktigste Konung, Konung Carl den XII sjelff" äfven nämner det. Det är ett wäldigt fiskalage, och Tornet som varit upprest på Svensarön har tyent innesänarne och besökare till märke. Flöd själfo detta Svensar beträffar, så torde dess namn naturligt härledas af det finska Suun-saari, ehuru visserligen Brunnii derivation af Sven (underförstått "köp" d. v. s. köpsven, mercator) samt det finska "sar" eller "sari", insula - alltså "mercatorum insula", köpmans ö - icke heller är så alldeles onaturlig, då orten redan för längre tider tillbaka tycker hafva idkat handelsverksamhet i stället för detta sansculiga forntida Torn bär numera Svensarön på sina skuldror hela Torneå privilegierade stad.

Stora förändringar har i alla kustsockenarne ästadkommit genom vattnets beständiga utfall och deraf följande årliga tilländringar. Så omärkliga dessa kunna vara på en kortare tid, blifva de dock under tidernas längd så betydliga, att ett kommande sekel har svårt igenkänna ett föregående. Spår häraf varnas äfven i Torneå. Ännu i medlet af 1600 talet idkade Torneåboarne ett indräktigt laxfiske "på Sventzar-udden"; landhöjningen har nu förändrat detta. Enahanda sak varnas ook i den s. k. Stadsbiken, hvilken jordom var så djup, att fartyg der inlepo och vid dess stränder byggdes, men numera är så uppgrundad att den endast af batar kan befaras. Äfven namnen Laiwänjärwi och Laiwanniemi, om hvilka jag ingen vidare

1). I sin Disq. de Urbe Torna, Ups. 1731, praes. Alstin, säger Brunnius att det med sanningen är "maxime consentaneum, hoc nomen ortum a vocabulo Suesgothis antiquitus usitato, Torna vel Torna h. e. reverti finire; quia heic sinus Botnicus finitur", men det skrufvade i denna förklaring talar emot dess sanning.

2). Brunnius tillägger derför: "good nomen si optime convenit, ob negotiationes ibidem jamdudum a Bircaelis habitas". Br. p. 4 not 7 - örig förekommer härvid dock den språkdualistiska sammansättningen.

upplysning fatt, torde hör̃a till samma historia.

Torneå är fattigt på arkeologiska minnen, hwartill man sk
redan af dess lågländta beskaffenhet kan sluta. Af de öfver-
allt mer eller mindre omtalade fättarne, fättäläiset, finnes här
intet spår, och detta var det enda ställe, der jag på frågan
om dessa fättar, sjelf fick swara på den motfrågan: "hwad
dessa folk mände vara, och om de hör̃de till de påföriske
klosternän (onko ne niitä munkilaisia?)"

Lapprens hafva, äfven de, här gvarlemnad nästan inga
minnen. Det enda namn som påminner om deras härvaro är
Lapinmäki, en kulle der Haaparanda kyrka nu står, men
äfven det hör̃ ju till konungariket Sverige. Detta Lapinmäki
är måhända för öfrigt en uppländning af det Lappikari,
hvilket i Torneå rådsturatts protokoller omnämnes såsom ett
fiskehål "stralt vid staden" år 1643, såvida som detta Lappi-
kari alldeles tyckes dött ur minnet. — Warelins i sin uppr-
sats "Bidrag till Finlands kannedom i ethnographiskt hänseende",
Suomi 1847, nämner om ett Berg Torniswara såsom beläget i
"nordligaste Österbotten" och med förmlemningar. Af dess likhet
med ortnamnet — Tornio, Tornionwara — och dess uppgifna
lage antog jag för gifvet att det skulle ligga i denna
sscken då stället icke närmare uppgafs, men, ett sådant ställe
här icke att finnas. Också har rektor magister Thawron
såsom i orten boende särskilt åtagit sig att försöka efter
det namnet, samt benäget meddelat mig att detta namn
förekommer "hwarken i Helsingby eller annorstades vid Torneå-
elf eller Muonio eller Torneå träsk. De förmämsta berg i Hel-
singby keta Huitunperi och Kiimasaara, men hwarken på
dem eller på andra berg vid Torneå- och Muonioelfvar finnes
enligt trovärdiga herremäns och bönders uttåg några tydliga
Lapprens eller stenkummel. Enligt folktradition skola em-
mellertid Lappar varit bosatta på höjderna inom Öfver-
Torneå sscken, och på Huitunperi lär man ännu efter
några få obetydliga märken kunna se hwar de haft sina
eldar upptända." Detta Torniswara kan således icke
vara annat än Torniswara öster om Kemi elf, och hvil-
ket visserligen också kan nämnas vara beläget i nord-
ligaste Österbotten?

Deremot förekomma twenne andra namn, hvilka

för ortens historiografer kunna tjena till vägledning. Den holme på hvilken Neder Torneå landskyrka är byggd, heter Björkö (Birkö), och Helsing är ett bynamns härstades. Det forra är ett minne från Birkararne, det sednare af Helsingarne, tvänne folk hvilka häfverna intyga här hafva idkat handelsverrelse. - Ett annat namn kartell är Dr. Danokinsari, i Torneå elfv öfvanom Svensarön. Från sednare tider deremot är namnet Raums, ty och å ett stycke österom Torneå stad, såvida benämningen är gifven af kolonister från staden af samma namn, hvilket visserligen icke är alldeles otvifvelaktigt, särdeles som innevånare icke härmed hafva något lifvande minne, och man äfven kunde få namnet af det finska ordet "raums" = dellaland, samgrip ort. Detta namn förekommer äfven annorstädes i landet, t. ex. i Lochtea.

Kyrkorna utgöra ofta koncentrationspunkten i socknarnas historia. Hvad kring dessa knyter sig traditionellt, arkeologiskt eller fornhistoriskt skall därför här och framdeles upptagas. Stadskyrkan i Torneå är byggd 1683 och har med sina skrank och målningar en viss katolsk anstrykning. På hvardera sidan om altaret i koret befinna sig såsom prydnader tvänne gamla minnen. Det ena är Karl XII:s omnämnda annotation, målad å en tafla, af följande innehåll:

"Anno 1694 var hans Kongl. Maj:ts så och Landt. Hofd. Gref Gustaff Douglas, Et Staats Secret: Piper och Krigs Rådet Johan Houghusen Sampt med Andra store vthaf Kongl: Maj:ts. Förlie vppå Torneå Klockstapel som var dhen 14 Junij då sågo wij Sohlen allt intill $\frac{3}{4}$ och ätta minuter till tolfv om Natten Så kom Een Mählr sky för Sohlen. Men när klockan tolfv och 6 minuter öfver Midnatten som kom in vppå Andra dagen som var d 15 Junij sågo wij Sohlen med sine Fulle Stråklar vppå igken. Om intet Mählret hade kommit så hade Wij här gjelfva Sohlen hela Natten för under Horizonten var Sohlen intet. Enär det intet är mulet utan Klart Väder Så kan Man see Sohlen här i Torneå Heela Natten.

Öfvanstående Annotation hafver dhen Stormagtigste Konung, Konung Carl XI Sjelff ordh ifrån ordh författat. - - - o. s. v.

4/ Jmfr Brunnii här not 2 anförda ord: "negotiationes a Bircarlis habitas" samt G. K. "Pohjoismaan asuttamivesta", Suomi 1857 p. 122: "Tämä Perä = Pohja tuli tartta lähin" - näml. från tiderna kring 1300 - "Pirkkalais-sauran oikeaksi pää-tesäksi". - Om Helsingarne intygar H. Magnus i Hist. Septentr. 1. 20. cap. 1: "Ad hanc enim - näml Torneå - confluent Russi albi, Sappones, Biarmi, Botnienses, Finni, Sveci, Tavasti, Helsingi et conplures alii ex partibus Norvegiae". - Salunda tyckes orten få en gammal historia nog, om också icke så fabulös, som den Rudbeck i sin Atlantica tyckes vilja vindicera densamma då han säger att "primus illud mortalium agmen cum duce suo septentrionalia loca petens, post Babylonicam dispersionem haec loca primus occupasse, ibidemque condesse", samt att "Orpheus appellaverit Tornenses Tæropus". o. s. v. - Brunnii.

Det andra är en stor vapensköld med en numerus utplånad inskription. Denna skall enligt Brunnius lyda så:

"Kongl. Maj:ts Tornars och Major under Westerbotns infanterie, Wälborne Herr Alexander Fredrich Sack genant vor Oster, är föd i diefland på Desel d. 10 Novemb. 1655 och Hlef död i Torne d. 23 Jan. 1694."

Gamla kyrkan, nedbrunnen 1682, har stått ett stycke söderut på samma ställe der nu en mängd bodar stå.

Af traditioner finnas här få att uppteckna. En af dessa är sägner om en biskop, som i dessa nejder skulle döpt en mängd Finnar (Suomalaisia). Är detta verkligt kan det väl icke hafva varit någon annan än biskop Flemming, hvilken af Geijer omformales hafva år 1350 döpt "Tjuge Rappan och Kareler från Kemi och Simo i ett stort hav vid Tornea". Men på hvilket ställe det skett är man okunnig om; en sägen i Simo förmodade att det skett i Karungi. — Äfven det stora nordiska krigets fredlösa tider tyckes lemnat föga spår efter sig i folkets minne. Sjelfva staden hade här under nästan totalt nedbrunnit år 1714, hvarefter fienderna härjade och borttogo hvad elden skonat i det de icke mindre än 9 gånger samma år "intogs" (d. ä. genomtågade) densamma. För man tro Brunnius skola dock ännu ären 1715 och 1716 "de våra endragtliga sammankommit, väpnade med bössor, spjut och svärd, och det förutan någons uppmaning; samt bevekta af stor fosterlandskarlek hade de, icke blott genom att på öppna fältet drifva fienderna på flykten, utan äfven genom begagnande af åtkilliga fint utlänkta krigslistor med stor ära för sitt namn försvarat sitt fosterland". Omsider hade dock fienden, af dessa nederlag föränledd, i Jan. 1717 anländt i sådant mängd, att de icke blott förgafat de våra, hvilka icke voro vana att sätta sig till motvärn, utan äfven härjande ströks omkring öfverallt i dessa nejder ända till byn Pajala, en half mil ofvanom Kengis bruk. Slutligen lemnade

5/ Geijer Sv. F. Hist. I. 98. "en Svensk ärkebiskop" — Jmf. Y. H. "Pohjanmaan asuttamisesta" p. 124. —

6/ Flypotesovis Pudas by invid staden (=puhdas, ~~puhas~~, stället låter ock Pudas, puhas, reningens by).

7/ Bland dessa krigslistor omnämner Brunnius den vid Hakama den viktigaste. Här hade innevanarne vintern 1715 uppkastat en omgärdning af fällda träd på hvardera sidan om vägen, och bakom dem skyddade, hade de med horseld svart tilltygat de till häst antagande Ryssarne, hvilka i den djupa snön dessutom endast origt kunde röra sig, under det Finnarne sjelfva bakom förhåringarna förblevos oskadda.

dock fienden efter en tids förlopp dess a ställen, lastad med stort byte. 8.)

Kemi socken med Terwola och Simo.

Kemi är närl Salo kristna kulturens ärlta hemort i norra Åsterbotten, derom vittna, utom häfderna, ortens äldriga tem-
pelbyggnader och klostertraditioner. Kemi har sitt namn af det lika
lydande finska ordet och betyder flod, flodbädd, flodstrand¹⁾ = Kij-
mi, och dess variationer gilda än Niemi, Niemi, Kymi, än flott Kim,
Kymv. En tradition ville hafva namnet efls det rykta Kemi, hvar-
ifrån kolonier skulle hitflyttat för det goda fiskets skull,
men en annan sägen ville annorlunda²⁾, och, ålokar man det ku-
riösa, står en till hands O. Rudbecks (fadren) förklaring ald nam-
net kommer af "Cimmeria", hwadan Kemi = "Cimmeriernas land".³⁾

Kemi är ända fram mot den högtäckta Niwaloakedjan
en temmeligen jmn slätt och lemnar lätt föreställning om den
tid då i sl. f. menskar endast fiskar öfverfros den sträcker,
och då hafvets vågor swallade kring Niwalos höjder. Från den-
na förhistoriska tid är det s. k. Jatulinletts d. ä. Jättarnes
ö, hwilken ö numera utgör en af Niwaloakedjans höjsta toppar
och är belägen 3 mil från hafskusten.³⁾ Från dessa tider
är och Uammanuori, den höjsta bergstoppen i Terwola
(omkr. 3 mil kyrkan) der man skall uppe på berget funnit
ett skeppskrof, hwaraf ännu i sednare tider lemmingar sko-
la varnats. Dess ålder är i folkföreställningen blefven så
fabulos, att den förs till verdens skapelse och äfven

8). Br. a. st. Cap. II. p. 48.

1). Äfven bemärkelse "socken" upptager Helemius. — Då Kemielf är en
ganska betydlig flod och den största i dessa trakter, är det naturligt
att den företrädesvis skulle keta flod, floden.

2). Denna sägen omtalar en stor flod "Kameen ja Uenäjän välillä",
hvarifrån innesänarne hit flyttat.

3) Namnet häntyder på ald redan vid denna tid då endast berge
reste sig upp som där, dessa trakter varit bebodda; geologien ken-
de kanske således ungefär bestamma Jättarnes ålder i landet.

namnes "Noaksark". Till samma sak, ehuru af yngre ålder, för
äfvén den omständighet att, då på Wallmaris udde invid elfven,
unq. $\frac{1}{4}$ mil från hafvet, en brunn uppgräfvdes, befauns 8 aln under
jord träd och enristbuskar. Också är elfvens hufvudutloppsgrén icke
numera den samma som den forna, utan är denna uttorkad och
befinnes ett stycke väster om den forra. Såsom spår af tilland-
ningen i Simo må anföras Merikooki fors, numera en fjärdel
från hafvet.

Ehuru numera icke i det egentliga Kemi fornminnen, på-
minnande om forntida befolkning, så talrikt förekomma som i
berisligt sednare befolkade orter, är det dock mer än blott samo-
likt att det fordom icke så varit. Ty här om någonstädes har en
sednare generation förloret den tidigare minnesmärken. Det
i sågerna ofta förekommande Niwalo, dit de äldsta traditioner
hänvisa, lemnar bästa beviset härpå. Fordom skall här funnits
mycket och många fornlemningar, numera varnas der föga.

Jag har redan anført Jatulinletto, som är Jättarnes äldsta
boningsplats på orten. Anmärkas bör att Jättarne här, i Kemi
och Terwola, sporadiskt äfvén i Simo, men ej i de andra socknane
benämnas Jatulit eller Jatunet. Såsom något för denna socken
äfvén egendomligt är att nämnas de besynnerligt talrikt
förekommande stenlabyrinter, hvilka vanligen kallas "Pietä-
vin-leikit", men här benämnas "Jatulin-taraat".⁴⁾ De före-
komma nästan på hvarje högre sträcka, samt är af ganska
olika omfång, från 2 till 4 famnar och mer. De är uppför-
da af stenar, vanligew stora ungefär som ett hufvid, med en-
kel uppradning, men stundom äfvén med mera omsorg liksom
mycket låga murar, samt mer eller mindre konstiga och
invecklade. Då man ej känner att de skulle höft någon
vidare betydelse än den af lek och tidsfördrif, förefaller de-
ras talrikhet underlig nog. På Jatulinletto har en sådan
funnits, på Ajos holme likaså, i Terwola på Hannuksen-
waara o.s.v. - Förande den på Hannuksenwaara befinthiga
labyrinten må anföras kapellanens i Terwola prätor M. A.
Kolotroms på ögnasyn grundade beskrifning, så mycket hellre
som Warelius i sina "Bidrag till Finlands kannedom i etno-
grafiskt hänseende" äfvén nämner stället, men, såsom grun-
dadt blott på hvarsägen, på ett sätt som kunde föranleda mis-
förstånd om ruinen rätta art och beskaffenhet. Han säger
nämligen - Var. a. st. p. 62 - "dessa (näml. Jättiläisten rauniot)
skola och nordligare träffas längs Kemijokis stränder, der på

4) Jatulin-taras d.ä. tarka, alltså = Jättarnes gård (kartans). En så-
dan på tafla ritad labyrint nämnes och "laiserka Jaakon puu-tarka".

Hannuksenaara skall synas en omgärdning (aitaus) af stenar, liknande en kyrkoplan (kirkonsia). - att det dock icke varit någon kyrkoplan finnes af Kolströms beskrifning: "Till Hannuksenaara, som är beläget omtrent $\frac{3}{4}$ mil från kyrkans och är invid Pesonen eller Hannuksens hemman, has jag varit och beskådat rovet. Det kallas Jatulin eller Jatunin tarha, och är ett rundt gärd af större och mindre sten, circa 10 alnar i diameter, nästan alldeles nedfallen och nedrifven. En husbonde från Pesonen hemman berättade mig om denna Jatunin tarha, att den i hans barndom var högre och såg annorlunda ut inuti, fastän den redan då enligt hans faders saga skall hafva varit till största delen förstörd; han berättade att tarhan bestod af en ingång och flere rundlar, att, då en om tarhans gångar okunnig gick in, kom han i en labyrinth och hittade ej till öppningen, men fick lof att stiga öfver hagen. Sagesmannen sade att midt uti tarhan funnits en större sten och då de som barn gräfd under den, fanns der mindre benknöckar." — I Terwola berättade man mig att på Uriaara skulle finnas en stor s. k. "Jatulin hauta"; men till stället anländ jag det icke vara af menshoversk, utan en naturens danning. Det var en aflängt rund grop o. 15 famn lång, 5 famn bred, mossig botten = en liten f. d. insjö.

Lapparne hafva i socknen gvarlemnat icke så få spår. På östra sidan om elfven, ett stycke norr om jäjestället, vid Jakun-oja sägas de hafva bodt, men endast några förgröpningsringar varnas der numera; och själva sitt namn hafva de efterlemnat åt Lajin-oja, bäck nedanom Wahtola. På Kiisa-lobedjan finnes en topp kallad Torniwaara, hvilket sannolikt är det Torniwaara Waeclius omnämner, och hvarom han säger att det skall hafva förminnen "olika de förut beskrifna Lajin-rauniot, men ändock enligt allmogens sägen lemningar efter Lapparne". Någoting så ovanligt äro dock lemningarna icke, det är de vanligtvis s. k. Lappgrafvar d. v. s. små runda stenkummel. De äro 3 till antalet, hafva jordom varit högre, men blifvit nedrasade så att de numera äro föga öfver en aln höga, kallas af allmoget för toon, "toonia", och hafva gifvit namn åt berget. Äfven stensatta urgröppningar nedåt jorden, sänderfallna, finnes här och kallas "Jatulin hautoja". Perikat äro tre höga toppar på samma ås och innehålla sporadiskt här och der, mer och mindre synbara lappriös. Äfven på Kokona i moderkyrkoförsamlingen finnes sådana s. k. Jättiläiste hautoja och urgröppningar.

I Simo förkomma lappriös nog talriket. Nästan de

flesta berg bära spår deraf. Så t. ex. på Marostenmäki, Kiima-
waara (tydliga), Kirkkovaara, Waresharju, Naatamaa, Liokharju,
Peräharju, såsom Ervasti hemman och på Kiinuwaara. Kiinuwaara
är en stenås, som förmodligen fått sitt namn af de derifrån be-
fintliga stenrösens beskaffenhet. Då dessa äro bland de tydligaste
man ser, må de närmare beskrivas. Stenåsen är belägen nära till
hafstrandens och bär märken efter många utgroppningar, men
de tydligaste äro de tvänne åt landsidan långt liggande. De bestå
af uppkastade stenrundlar, hållande 6 till 9 fot i diameter, samt
likna i det närmaste instörtade stenköjor. Vaggarna äro 2 till 3 fot
høga och bilda inom sig en fördjupning. Detta deras cylinderröformiga
utseende har föranlett folkföreställningen att i rösena se karnor
(mörkärnor, kärnyä). Utom fördjupningen innanför vaggarna, synas
utanför desamma utgroppningar eller gropar, utkomna förmod-
ligen deraf att stenarna till vaggarna utplockats der omkring.
De öfriga på stenåsen befintliga märkena, trättformiga gropar, af-
taga i tydlighet mot hafvet, ingen af dessa har öfver sin
stående vägg, utan vidtaga vid ytan af densamma och gå ned-
åt.

Men, oaktadt denna talrikhet af Lapprös i Simo, framstår
dock Terwola såsom de lappiska minnenas verkliga koncentrations-
punkt. Här är Tormäuruori med sina Lappringar, här är Urianwaa-
ra med lemningar efter Lapparne, här är det redan nämnda Hau-
nukasenwaara med dylika, och vid Jooni visas Lapparnes forna
bopingsorter. Hela Terwola kapell kallas i handlingarna Lapin-
niemi, prestbolet nämnes Lapinniemi, ett stort härr sträckande
sig $1\frac{1}{2}$ verst från elfven fram mot Kiivalonuruori; här namnet La-
pinjänkä; här är under mossan upphittad en stockflotta eller
färja, beqväm förmodligen af Lapparne till åd färja öfver
från den ena sidan af den forna sjön till den andra. Detta
härr har sitt utlopp genom Lapinjä, utfallande vid Jurwa hem-
man, och detta Lapinjä bildar med elfven det egentliga, geo-
grafiska Lapinniemi. Och såsom krona på saken slutligen
står i elfven utanför Lapinniemi prestbol en holme Seita-
saari — j. d. en udde kallad Seitariemi, såsom man ännu af
holmbildningen kan se — hvilken holme så nämnes, emedan
Lapparne der sägas haft sina sammankomster (keräjät), hvar-
vid deras förnämste suttit på stenar, upptällda i en rundel
med en stor flat sten midtuti. Dessa stenar äro numera dels
bortförda, dels omstörtade af de våra isloosningarna, men
skola för icke långesedan ännu varit synliga!

6/ Sjö kyrkans berättade man
H. Pastor Kolström.

Kleriska minnen hos Kemi aldrig. Den n. v. kyrkan är säkert den fjärde, men sannolikt åtminstone den femte. En tid i fjörra hälften af detta sekel stods tre kyrkor på engång på ett stenkasts håll från hvarandra. Den äldsta af dessa tre, Kemi i folktradition såsom "Jattiläis tehoa" benämnta stenkyrkan, är byggd 1519-21 i katalok stil och ser ganska antik ut. Numera är den ej brukbar.⁸⁾ Under golvet förvaras en mängd⁹⁾ lik, och bland dessa en Rungius, pastor härstädes 1610-29, hvars lik är så bibehållet att man anser det vara balsameradt.⁹⁾ Såsom relikier gvarstå i kyrkans några gamla kyrkobilder: 1. "Christi Crucifix af Billhuggare arbete målade med ollis färger och förgylt, är förärat af Lendmans i Kemi Johan Mattsson Wilm" Klaraf finnes ej mer gvar än öfra delen af kroppen och en del af benen. 2. En bild föreställande Kristus, i venstra handen en glob, den högra borta, på hufvudet en krona; står på ett djur, om hvilket det är värt att säga om det är ett lejon, en björn eller elefant. Såsom pedestal står dessutom en öfr bildning af den ondske. 3. En bild $1\frac{1}{2}$ aln hög, föreställande påfven eller biskop Henrik. 4. En bild föreställande jungfru Maria, temmeligen vacker och behållen utom färgerna. 5. En bild af dulther, klumpig. 6. En bild föreställande en gvinna (troligen Maria?) med ett barn, särdeles otympelig.¹⁰⁾

8). Då man var tvungnen om hvart man skulle bygga kyrkan, hade man bestämt att uppföra den "minkä härkä seisoo" — en ofta förekommande anekdot.

9). att dock så är läser icke vara så alldeles störfvelaktigt, då konserveringen öfven kunde hafva tillgätt sålunda, att liket, om vintern nedsatt, frusit och i det luftlösa förvaringsrummet högtorkat, samt huden sålunda blifvit skyddad för luftens inverkan. Allmogem anser för sin del att hvarken Rungius eller de andra liken äro balsamerade, utan genom antydd process konserverade. En sägen, för hvars sanning dock icke kan göras, må i sammanhang med Rungius här anföras. Hans lik är något stympadt sålunda att högra armen är afbruten. Härmed skulle tillgätt sålunda: Då den numera afledna klockaren skulle åt någons annan bereda plats under golvet, hade han vid gräfvningen stött på Rungius, hvars kista formultnat så att han låg i öppna mullen. För att nu ej behöfva ombesörja någon ny kista åt det nakna liket, utan göra processen kort, hade han fattat liket vid benen och slagit det mot väggen i den tro att det skulle sönderfalla till stoft och mull. Men Rungius var segare än klockaren trodde. Endast högra armen hade afbrutits. Klockaren förkräcktes och öfvergaf vidare förroök. Orsak af

Före denna slutenkyrka stod en af träd på Wallmari udde, hvarst platsen ännu visas, och der några gropar på bachen påminna om den forna begrafningsplatsen. Denna kyrka skulle enligt Mesenius vara upbyggd 1431, men är det så, har den icke varit den första, alldelesund sedan o. 1249 ett pastorat härstades anses vara bildadt. Kyrkan skulle enligt sagan af Ryssarne blifvit bränd, men hvilket år, är okänt (under Sturefejden eller "stora kyrka kriget" 1473-1510?). Vid samma tillfälle skulle äfven kyrkklockorna blifvit sänkta i den förbiflytande elfsgrenea på det djupaste stället der nu, då grenea uttorkat, ett litet trask eller gjöl varaus.

O. Frosterus i sitt manuskript "Breves Observationes ad Antiquitates Ostrobotniæ" säger: "i Kiemi finnes utaf messing ett rökelsekärl hvarmed i Pafvedömet finnes varit brukat vid den heliga rökelsen". Detta rökelsekärl är dock numera förkommet, och möjligen har det undergått samma öde, som det afrika gamla kyrksilfret, hvarom tradition förmoder att det eugång under krig af en kyrkvärd gräfses ned i jorden någonstades vid Uek-tola för att vara gömdt undan fienden, men att kyrkvärden under kriget dött och silfret förblifvit ofunnet. De äldsta antiqviteteter äro numera - utom de anförda bilderna - en kalk¹⁾ och en paten med munkstil och sirater; paten med årtalet 1250. Desutom förvaras i Porhölå kapellansbol en kalk af koppar (!), numera ej begagnad; dess ålder är dock icke hög, ej heller dess form ovanlig. —

Märkvärdig är den här och i Gja talrikt förekommande sagan om ett kloster, som skulle funnits i dessa nordliga rej-der. Endast om platsen för detsamma äro traditionerna ej ense, men då man slutligen går det placeradt på Wallmari ud- den, är man lösningen på spåren: katolsk kyrka och kloster äro lätta att förvecla. Montaja är en ö utanför Simo. Äfven den hörer väsentligen till ortens katolska minnen. Tradition vill äfven hit placera kloster, men sanningen är att Montaja blott varit ett, något kloster tillhörigt fiskaläge. Hwad som i sin mån bidragit till att åt en vindicera ett kloster, är det

samvetsqual öfver vanhelgandet hade han tungits att åt li- ket skapa kiota, och först sedan efter tränga böner och ånger fått samvetsro. — Händelsen är lika otrolig som osannolik, men — relata refero.

10/ Alla dessa kunde bättre vara på sin plats i etnografiska museet.

11/ Densamma silfverbagare Mathusius vel ontala såsom förars af Sten Sture?

gent emot på farta landet belägna Munkkihieta. Detta är en
sällsam naturens danning. På den öppna hafsstranden har af
lös sand upptornat sig en bruktande vall till en höjd af 0.36
fot öfver vattenytan med en mot landsidan lodrätt uppsti-
gande vägg 26 fot hög, under det den mot hafsidan
bildar en sluttning. Det hela bildar en sorts oregelbunden
hålsko, 120 fot bred, med vallar af 20-25 fots bredd. Det
förunderliga är, utom bildningen, huru en så hög sandis
kunnat stå mot hafvets vind, innan, såsom om är fallet,
trääd vuxit ofrån på. Förande denna besynnerliga bildning
och dess egendomliga namn vet tradition att förutala, att
ett fartyg med munkar blifvit engång på resa hit uppat
utsatt för storm och slungats mot stranden, der fartyget be-
grafvits med sin last af munkar och skatter, och hafvets sand
hade hopat sig till grafkummel deröfver. Deraf, af skeppets
med dess mästare m. m., den egendomliga formen, och stundom
brinna ännu skatterna med blå eld öfverst på åsen.

Förån katolska tiden har orten också ett annat minne. Det
är en kolonisation från Sverige. På vestra sidan om Kemij
finnes en hel by, som kallas Sigtuna. Namnet är i folkets minne
förvaradt hurusom kolonister fördom "Sigtunan eli diidakkala-
lan kaupungista Ruotin puolella" - byn kallas nämligen på
finska äfven diidakkala - nedsatt sig här för det rika fiskets
skull. Flere svenska namn i byn erinra ännu om sitt ursprung
exempelvis Gunnar¹²⁾. Utom denna svenska kolonisation har
orten fått mottaga åtskilliga finska dylika, såsom man af
språket kan domma. Savo-Karelska elementer varnas här
tydligt, liksom Tavastiska i Torneå. Esynnerhet efter stora
opreden har inflyttningar skett.

Förån opredens tid finnas följande minnen och traditioner:
Ryssarne kommo utför äfven i båtar med röfvade penningar
och dyrbarheter, deribland tvänne kyrkklockor dem de tagit
från Rovaniemi. De kommo till Taivalkoski fors, 6 fjern-
delar från kyrkan, och då forosen tycktes dem för harklig
att nedfaras för på egen hand, satte de i land för att sö-
ka sig styrman. Men då all manlig befolkning flytt, lyckas
des det dem endast att få i en karing (ämmä), hvilken sköt

12) Till katolska reminiscenser hör äfven namnet Julkkila d.ä
tolkens hem. Det är ett hemman på östra sidan om äfven vid stran-
den. Här bodde den tolk som i en juldagspredikan tolkade prestens
ord "att Jesus vore född af stammen Jesse" med uttrycket "hanken ja-
lasta" (Jesse, Sv. gäss), hvilket han, uppmärksamgjord, förbättrade:
"no, jos hän ei ole jalasta, niin olkoon varpaaasta"!

öfver sin förmåga att kunna styra. Man tog henne med, lade ut och gumman styrde. Men gumman var listig och behjertad. Hon styrde under färden helt nära en klippa, hoppade själf ur och lemnade Ryssarne åt sitt öde. Alla dessa omkommo, dyrbacheterna gönko i Jorssen och ännu höras derstädes de tvänne klockorna stundom ljuda; men klippan kallas från denna stund Ammänpää. — Sjelfva händelsen veta alla förtälja, men allt efter berättarens härkomst med några variationer. Så l. ex. mente en sägen att klockorna icke voro Rovaniemis, hvilka ligga i Ounasjoki, utan Kemijärvis, och en annan tradition — sannolikt — att det var Terwolas, hvarvid tillades att det endast var den större klockan som i Jaiwalkoski sjönk, medan den mindre, den Ryssarne icke abtat vord att bortföras, blifvit af dem försänkt i en dyg källa, som deraf ännu nämnes Nellonlähde, då de icke lyckats sönderslå den såsom de ville. — Mikkola, ej långt från Tulkkila, fäster ock vid sig ett minne. Ryssarne hade intagit stället och der slagit sig ned. Men Finnarne, anförda af en svensk befälhafvare, omslots stället, antände gården och nedgjorde fienden. Det var vintertid; en enda undkom och flydde ned på isen, men ertappades der och nedgjordes. Sedermera skall man då spisen nedrefs, derstädes funnit mynt, det Ryssarne i brädskan delglömt.^{13/} Sitt vederigallning för den grymhet hvarmed Ryssarne förs fram, hade Finnarne en annan gång omringat ett port. der Ryssar sofo, samt uppbränt dem allesamman. — Sotisaari holme, der Kemi nya stad är beständ att byggas, har sitt namn deraf att Finnarne här — under ofreden, berättas det, men sannolikt under oroligheterna 1580-90 — inväntat de nedför elfven kommande Ryssarne och satt sig till motvärn. — Wallittusaari, hvarom jag ingen vidare förklaring lyckats få, har förmodligen sitt namn af enahanda orsak. — Från Kemi spolie-rades för öfrigt 2 st. kyrkklockor, så att församlingen med horn kallades till gudstjänst.

Wid Kuopasjärvi i Simo, 10 mil upp för elfven, sägas Ryssgrafvar finnas^{14/}; men dessa äfvensom de härstädes på öfriga ställen förekommande sådana, höra troligen till 1808-9 års tider. — Den ofta förekommande sägen om Laurukainen lokaliserades här till samma Kuopasjärvi. — A la Laurukainen

13/ Hvart myntet tagit vägen känner man ej. — Tradition häntyder förmodligen på händelse 1716, omnämnd i Åbo Tidn. 1789 N: 49. Finnarne hade förkansat sig med förhuggningar och mottofs tappert Kosackerna. Befälhafvaren var kapten Björkesten.

14/ Forstmästar U. Forsman.

berättas och att en hustru som blifvit bortförad, och, såsom va-
 rande i unga år och i full fjäring, af Ryssarne bortförts
 till en holme, omsider af sin förtviflade äkta man lyckats
 blifva befriad på listigt sätt medan Ryssarne sofs. —
Yli-Kärppälä vid Simoelf. Ryssarne tågade längs elfstranden
 nedåt, kommo så äfven till denna gård, och inneväanarne flyd-
 de alla och lät Ryssarne ostraffadt borttaga all egendom.
 Efter Ryssarnes aftag bragte dock denna deras omanlighet dem
 till ånger, hvarföre de sammankommo och besloto följa efter
 den bortlägande fienden för att återtaga sin egendom. Flarvid
 erbjöd sig äfven en blind gammal man att följa den unga
 hopen åt. Man förundrade sig öfver hvad nytta en blind gam-
 mal man kunde göra, och ville ej taga honom med. Men gubben
 var envis och blef slutligen medtagen. Man kom öfver fiend-
 en nattetid, och ungdomen ville genast skrida till anfall.
 Men den blinde frågade huru fiendens lagerplats visade sig?
 Man svarade att talrika eldar flammade med hög låga och
 fienden syntes fjäska mellan eldarna. Då afrådde den gamle
 från anfall. Man lät honom råda. Efter en tid upprejade
 han sin fråga. Man svarade då att eldarna syntes mindre,
 och rörelsen aftaga. Ännu afböjde han anfall. Slutligen upp-
 repade han för tredje gången sin fråga, och, då man svarade
 att eldarna syntes utlocknande och matta, samt att ingen
 meniskgestalt mer syntes till, då hade han sagt att tiden var
 inne, ty nu sofs fienderna förderfets somna. Finnarne
 kastade sig nu öfver den sofvande fienden; nedgjorde dem
 och borttago sin egendom.^{15/}

I Teravola förekommer, utom den uppgifna tradition om
 Nellonlähde, föga minnen från afreden. Formodligen var
 orten så gles bebodd, att fienden föga här hade att skörda.
 Dock finnes äfven här, liksom i Kemi och Simo, i synnerhet mot
 Kivals till undflyktsporten ("pakospirttiä") i ödemarkerna, och
 ett silfvermynt är från dessa tider upphittadt och förva-
 radt.^{16/}

Öfriga namn och traditioner: Såsom exempel på kyr-
 hornas gleshet fördomtida visste en tradition ännu förmä-
 la, att man från Kemi begifvit sig ända till Salo då
 man skulle till nattvarden ("riipille"). Denna sägen kastar
 ett dunkelt sken in i gamla tider. — Såsom den äldsta
 handelplats omnamnes Brauilan santa, gent emot Edallmani.

^{15/} Del är den gamla sagan om ungdom och obetänksamhet, ålder
 och visdom. Samma tradition har jag upptecknat på Karlon som-
 maren 1861, den lokaliserades där till Pudasjärvi.

^{16/} Inlemnadt af und.

Men då kyrkan på Wallmaris brändes, flyttades marknadsplatsen till den ö, som ligger utanför n. v. prestgård. Denna ö var fullbyggd med bodar, hvilka stodo der till omkr. 40 år tillbaka då de nedbrunno genom en af noteld uppkommen eldsvåda. Nu hålles marknaden på östra sidan om elfven vid färjestället. — Kallinkangas, höjd nordväst om kyrkan med vacker utsigt öfver skärgården, Torneå, kyrkoby och elfven, är historiskt notabelt såsom gräns mot Sverige före 1809.

Jananders mytologiska uppgifter om "Kijumäki" med sin flata ihåliga sten, dit alla sjukdomar, värk och sveda skulle månas, och som skulle finnas vid Kemielf, äro numera alldeles okända, förmodligen äro de att hänföras till namnet Kiwalo; ordstammen är densamma. — Af Kalewa myterna förekommer namnet Kalewan-wäylä, ett pass i Kemielf i Terudda mellan en holme och fasta landet. Tradition förnämler att Kalewasönerna derstädes stakat upps för den jordoms strida försen. Den är numera uttorkad. —

Fynd: På Paakkola vid Taiwalskoki äro denna sommar i en mossas o. 1 verst från elfven upphittade 4 st. kopparplåtar, stämpelade, utgörande hvardera 2 daler Sifmynt från Carl III:s tid med årtalet 1711. De voro instuckna i skanten af mossan alla tillsammans. Förmodligen har någon under ofredens tider gömt dem dit, och antingen dött i kriget, eller icke sedermera hittat dem.^{17/} — Ett stenvapen fordom på Kiwalo; hvart det kommit, okänt — En järnyxe upphittad för längre tid å Ruikka hemman; skafthålet trekantigt, bittet bilformigt, ytan stor (Jatilaisten kirwes), uppbrukad och förkommen. — Å Rajanen i Simo en myntad kopparplåt — Å Hepola, för 10 år sedan, en mängd dylika, gamla — Å Polho hemman i Kemi o. 5 verst från elfvomyrningen är sommaren 1861 vid gräfningen af en källare å elfvotranden, på ett djup af 1 famns djunnet ett järnsjydet, hvaraf dock ej annat, än spetsen fanns kvar krökt och afbruten. Sjydet, nu ~~afbrutet~~, en tum bredt, skall varit o. 3 tum bredt då det upptogs, men vid mullafsgrävningen hade sidorna fallit af.^{18/}

17/ En af dessa har jag inläst och lemnat till Universitetets samlingar.

18/ Denna spetsspets är af hemmansegarens Polho genom und. inlemnad till Etnografiska museet i Helsingfors.

Gjå socken

med Kuuwaniemi, Haukijudas, Öfver- och NederKü-
minge. *)

Bland ortsnamn svåra att förklara, är Gjå visst ett. Ol. Rudbeck den ä. menar att Gjå fått sitt namn efter Isis, dotter till Cinnoceriernas konung Inachus. Denna Isis kallades nämligen äfven Rheu, Freja och Jo, hvaraf Jo (Gjå). Men likaså mytisk och otrolig denna sålta förklaring är, lika twifvelaktig måste äfven den andra, af Mathesius anförda förklaringsgrunden anses vara. Han säger nämligen¹ att folktradition härleder benämningen från en "Lappe vid namn Fljo, hvilken tillika med sina bröder Oulas och dimas, först skolat bemäktigat sig dessa orter, så att Fljo gifvit sitt namn åt Gjå, Oulas åt Ulea, dimas åt dimingå Socken". — Denna tradition är numera alldeles utdöd i socken, men äfven om den under Mathesius tid, d. v. s. för över än hundra år sedan, varit än så liflig, måste dock saken med twifvel betraktas. Ty att här före lapparne bott ett annat folk måste anses såsom temligen säkert.

Också finner Mathesius att den omnämnda sagan om Lappe Fljo är otrolig. "Sed ut credi potest" — säger han — haec loca, ca: piendis piscibus maxime idonea, ad adventum usque lapporum fuisse ignota". Ware sig nu att ortens tydlighet till fiske, eller annat hillokat invånare, allmog, tidigt tyckes socken fått bebyggare och långt före lapparnes ankomst. Utom några fornminnen som göra saken minst sagt sannolik, och hvilka nedan skola beskrivas, bekräftar äfven den ännu lefvande folktradition detta. Fordom berättas det — hade här bott ett stort högväxt folk, som hade sina böningsplatser på bergen. Åkerbrak idkade de ej, utan uppehölls sig på stenåsar² Berg, hvarför platta stenåsar, som bestå af stora sträckor rullstenar, af folket benämnas Fljenspeltot, ty Fljis var detta folk. Ännu återstå efter dessa några namn på orten, såsom: Fljenspato, Fljenskoki, Fljenswaara, och det sistä stället der detta Fljis folk, dessa jättar, jättiläiset, hafva bott, anvisas ännu såsom varande Fljenskanas — de bygge namnen hafva nämligen i folkeföreställningen öfvergått till ett. Fljenskanas är en hög sandmo, hvars öfversta kam intages af en vidsträckt

*) För den handling att dessa anteckningar såsom historiska bidrag komme att i tryck förvaras, ingår i denna beskrifning öfver Gjå äfven stycken ur min förut gjorda och till Cons. Acad. såsom täflingskrift inlemnade beskrifning öfver "Gjå sockens fornminnen", hvarjente här nya undersökningar tilläggas jemte samling af socknens traditioner och några historiska anteckningar i kyrkoarkivet af E. Frosterus.

1) Geogr. beskr. öfver Österb. - Suomi 1843.

stenplata; midt på stenåsen växa några löfträd, dessa kallas "Jätti-
läisten puutarha", äfvensom hela stenåsen jemväl nämnes "Jättiläisten
kirkeko". Hiienpato åter är en stenläggning väns öfver elfven bildande
ett kort men tvärt fall, farligt för de båtar, som skola komma
utföre; den anses vara "Jättiläisten tekemää". Det är möjligt att
denna stenläggning är rent naturlig, det är ock möjligt att men-
skohänder hjälpt till att göra den högre. Det är nämligen bekant,
att Finnarne (hand) andra försvarsmedel mot Rysarne i fjärderna
på slutet af 1500 talet, äfven begagnat det att uppföra stenfördäm-
ningar öfver elfvarna för att hindra de utföre kommande fien-
derna, och bringa ofärd öfver dem. Att äfven denna Hiienpato
kunnat vara en sådan fördämning är icke omöjligt.

Att detta Hiisis folk skulle varit dappas förneka folkträng-
nerna på det beständaste; de äro af alldeles olika art de begge
folkerna. Också talar folket med ett visst förhånande omdöme om
dapparne, hwaremot de alltid med fruktan nämna Jättiläiset,
och liksom man visar hvar Lapparnes "wimeinen asuntopaik-
ka" varit, så visar man äfven Lapparnes.

Jättarne hafwa numer dragit sig tillbaka långt bortom
Siberien till isiga rejder, berättas det. Men att de ej alldeles för-
svunnit, utan stundom ännu sjöka, vill man weta af följande
f. ex: En man stod sent om qvällen och högg ved på Hiienwaara.
Då hörde han en dundrande stämma: "Hwad står du der och
hugger ved midt i natten, se der en gård, gå och lägg dig!" -
Forskräckt störde vedhuggaren omkring sig och varseblef verk-
ligen ett palats. Lydig fogade han sig dit och sof godt den
natten, samt uppstod och gick åter till sitt arbete. Men när
han vände sig om för att se palatsel, var detta försvunnet. -
En annan man hade en afton trött lagt sig till hvila i en
bastu i ödemarken; då hemtade Hiiet till honom genom dörren
en vacker flicka, men då han skulle famna efter henne,
försvann hon.²⁾ - Det Jättiläisten linna man stundom här får
höra omnämnas är ingenting vidare än en klippbildning (He-
rukawaara) i Alhawa by. - De i Kemi så talrikt förekom-
mande "Jatulin-taraat", förekomma här enstaka vid Nyby
glasbruk.

Lapparne hafwa efter sig lemnat talrika spår i socken. I
Alhawa by finnes ett litet träsk som kallas Lapinjärwi. Ett an-
nat Lapinjärwi finnes på vägränsen mellan Ulleå socken och Jä;
och derutades äfven ett Lapinneua. I öfver Kiminge Lapinlam-

2) Dessa begge berättelser visa huru sammankladdade med hvarandra
de begge namnen äro, då all Jättiläiset tillskrifvas egenskaper och hand-
lingar, som ursprungligen endast tillkommo Hiisis mytiska folk. En
gång, då jag gjorde berättaren uppmärksam härpå, gaf denne ett besked
att Jättarne wore ett folk ("hansa") för sig, men att de hörde till Hiisis
släkt ("Hiien sukua").

pi. i Tannila by finnes i elpen ett Lapinsaari och ett annat ställe kalladt Hirsikuun-niemi, des Lapparne berättas hållit sin ting, anställt rättegångar och hängt förbrytare; desaf namnet. Inga märken synas des numera. — i Bjärwi by hade en n. v. generations man sett en lappskåla, hwars uppstående stolar ännu qvarstått gående i en spels uppåt; äfven eldstaden hade varit synlig. i berättarens föräldrars tid hade ännu Lappas bodt på orten, umgäts med inbyggarna, tamljt och drosserat deras renar. Bland dem en Nilman, som om sommaren alltigenom var öfverlig, men till vintern kom fram och visade sig: "Nä, kah! wicläkö sinäkin elät?" — hade man frågat honom. "No, mikäs tappo" — hade Lappen svarat. — Sedan de gamla dött hade deras barn dels assimilerat sig med den finska befolkningen ss tjänsttyön, genom gifte o. s. v., men de flesta hade dragit bort.

Lappingar d. v. s. spår af kåtor i rund form äro äfven här liksom i andra orter de vanligaste. Nästan på hwarje större höjd anträffas sådana. Så t. ex. på Puutikkaneenä och Poutuaselkä i Tannila, Mäntyharju i Pirttilörmä, Makkaraharju, Härköwaara och Metelinwaara i Öfver Niminge och derstädes äfven i Uexpsä by, samt Hullula by i Neder Niminge, äfvensom på Mathawaara berg i Tannila. På detta berg finnes den största lapping jag sett; den håller öfver två famn i diameter, då de vanliga ej hålla mer än en. Men icke nog med dessa upp i landet belagna orter, äfven på de högländtare äarna i skärgården finnes sådana, såsom på Satakari, Röytä eller Pajinkari, Krunnit o. s. v.

Men utom dessa runda stenrosen, anträffas äfven sådana i fyrkantig form. Så t. ex. äro på Mathawaara de flesta nästan fullkomligt quadratformiga. De bestå liksom ringarna af hopradade stenar, sällan till mer än ett hvarf, men äro vanligen något större än dessa. Stundom anträffas man inom de samma en mindre fyrkant, hwilken troligtvis tjentat till eldställe i kåtan. På samma Mathawaara visade man äfven en enstaka uppkastad stenhop af fyrkantig form omkr. 2 aln hög, menande att det wore någonting rart, men en nyare tids anda låg deröfver, och säkert var stenkumlet icke äldre än detta sekel. På Portinkangas sådes och vara ett enstaka fyrkantigt stenros med en äls höga väggar men litet till omfång, men äfven detta är nyare tillverkning.

De nu upptagna rosena tillhöra Lapparne. Svarare deremot att antaga för Lappros äro de stenrundlar, hwilka finnes på Hienkangas i Haakijudas, och hwilka af allmoget benämnas "jättläisten luolat". De bestå icke af en rad löst hopkastade stenar, utan gå i trättform ned i jorden, och äro bildade af större stenar än de förra. Sådana äro der att räknas

till total. Frågan om de ej lika gerna kunna vara Lappars, som Jättars verk besvaras af folket afgjort nekande. Hvad som gör dem ännu märkeligare, är, att der själva stenplatan upphör och förvandlar sig till vanlig stenbacke, anträffas grafvar af en form, som ej annorstädes varnas. Det är en stenläggning i form af en rektangel, ungefär af samma storlek som våra grafvar. Midtpå anträffas stundom en flat sten, äfvensom några tycktes hopstjunkna från längdsidorna mot midten. Att dessa icke varit boningsplatser är säkert, de äro dertill för inkränkta. Entit är därför naturligare än att anse dem för grafvar. Likväl synes icke under denna stenläggning, som ej var mer än ett hvarf, något märkligt som gifve anledning förmoda att marken varit rubbad derunder. Mahända kunde dock gräfning gifva något resultat.

Likaså svårt, ja svårare, är det att tillskrifva Lapparne de Fornminnen, hvilka finnas på Konttikangas höjdssträckning i Tanmila by omkr. 7 fjärdelars öfver mossor och härr från Siurua biflod, och ungefär lika mycket från hafstranden. De befinna sig på en hög stenås, hvilken sträcker sig i naturlig halfcirkel, och bestå i en mängd stenkummel af allmogens benämnda "jättiläisten haudat". De äro ända till 40 stycken. Utöfverligen är man färdig att utan vidare gifva dem namn af "Lappgrafvar", då man dermed på ett behändigt sätt slipper vidare bråk om deras ursprung, men huruvida detta är så rätt, är en annan sak. Arwidsson säger i sitt Bihang till Rüks Finlands Historia, pag 127, II del, not 3: "Folktraditionen härleder deras — näml. Lapinrauniot, Lappgrafvarnes — ursprung från Lapparne, hvilket och troligtvis är förhållandet med dem man anträffat i ni landet, och hvilka innehållit renhorn, fogelben m. m. Svårare är det att antaga sådant om dem, som funnits längs kusterna af Bottniska viken. Dessa hafva till en del innehållit bengerus och bränder, större guldringar, genom eld hopstjuckade silfver-, messing- och kopparsmycken, liknande närmast de gamles salustningar. Emedan man icke känner, att Lapparne brukat bränna sina döda, och då dermed förernas den omständigheten att sådana kummel anträffas utmed hafskusten, gör det troligt, att de hafva ett alldeles skildt ursprung från de Forstnämnde. De vara släppl af en förvandling med de svenska ättehözarna o. s. v. — Anmärkningsvärdt är det dock, att dessa kummel, åtminstone i Österbottniska kustsocknar, få namn af Jättiläisten haudat (Jätte-Jotna grafvar)." "

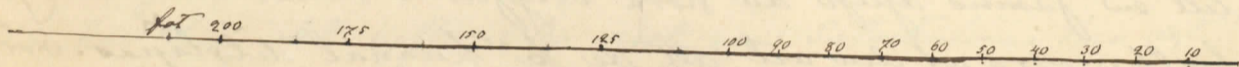
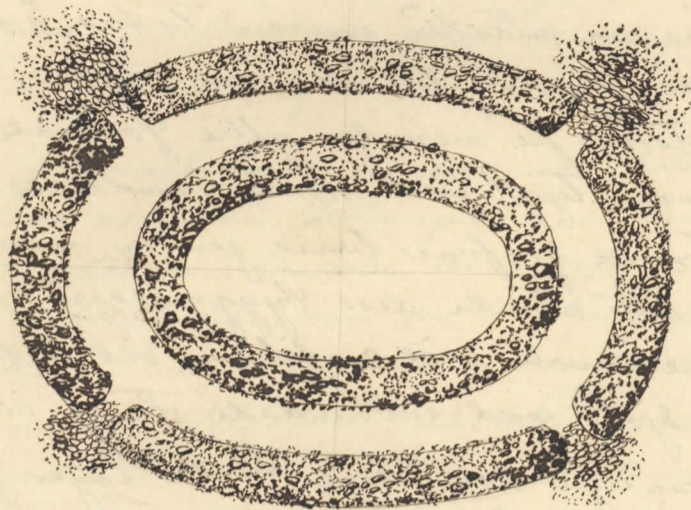
Grafvarna på Konttikangas äro de bäst bibehållna man kan se. Numlerna, varierande till omfång och höjd, äro tydliga, och själva grafbyggnaden icke besvärad af sand, såsom annorstädes, utan stenarna lemna emellan sig fria tomrum, så att man tydligen ser att de äro hopkastade. En af dem har jag låtit uppkasta i en öppning af en famns diameter. Sedan

kummelen, hvilken bestod af större stenar - ingen dock så stor att en man ej bekvämt kunde hantera den - blifvit borttagen, och vi kommit till jernhöjd med oivån, begynte ett lager af småsten. Dessa stenar förstörde sig emellertid mer och mer, och blefvo slutligen sådana, att vi med gemensamma krafter måste upplyfta dem ur grafven på de uppradade vallarna. Vi hade franträngt omkr. 1 famn ned: åt och vord ännu ej vid botten (de sägas variera mellan 3, 5 ja ända till 7 famn). Men som vi för den besvärliga färdens söke beunnat släpa med oss tillhöriga verktyg, att uppbyta stenarna, seden vore öfver våra krafter, måste vi upphöra med gräfningen, utan att nå botten. Tåta mögelkluntar anträffades nere i grafven, spindlar tycktes der trifvas väl; nederst träffade vi ett lager af rödmullartad jord, liksom af bränd tegelsten, hvaraf en strut medtog och förvaras. Grafvarna ligga väl till, i sig sammanslutna, midt i en ödemark, der endast andlösa häv på alla sidor dystert omsluta dem - ett förgånget slagtes svarta hviloplatsar. När man står öfverst på stennivan och blickar omkring sig, ser det ut som om höjdsträckningen, den enda fasta punkten, simmade omkring i de vidsträckt sänka mossor, som omgifva den. Det skönjes tydligen att grafvarna jordens ställt på en ö i hafvet.

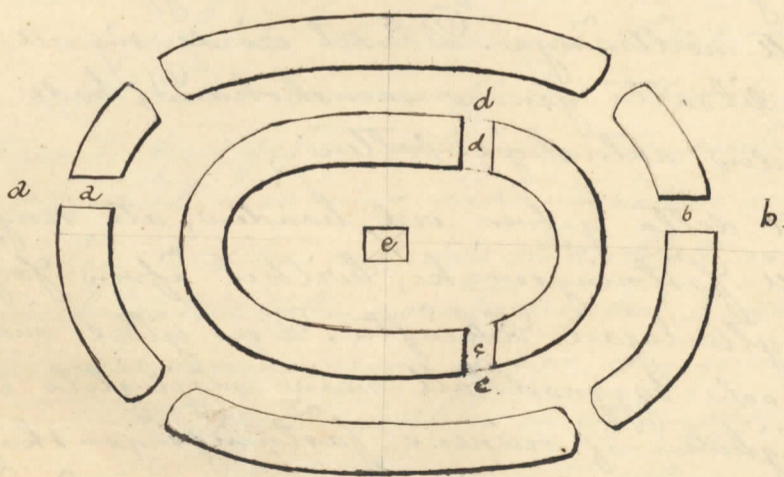
Men om dessa förtida grafvar hafva sin märkvärdighet och sitt historiska intresse, är detta i ännu högre grad fallet med den fornlemning, som nu följer att beskrivas och hvilken utgör ortens varaste fornminne. Det är en i Narsjälafj) 3 a 4 verst från Nakkos hemmans belägen ruin, som af folket benämnes Metelin linna, men ännu oftast Metelin kyrko. - Detta af sagor omsvepta ställe ligger äfven det på en höjd. Aldriga furor stå numera i maklig ro och frodas inom dess murar, och seklergammal mossor betäcker ruinerna. Endast föra synes numer kvar af murarna, men ännu för 30 år sedan skole de varit väl 2 aln höga, såsom jag af män erfarit, hvilka då sett desamma.

Det första i ögonen fallande hos denna ruin är dess komplicerade utseende. En mur är uppförd i aflång rundel, med hufvudsträckning från öster till väster. Fyra portar på densamma velta åt N.O. och N.W., S.O. och S.W., och stå regelbundet mot hvarandra. Men innanför denna yttre mur löper parallellt med densamma en inre på 8 a 10 fots afstånd. Dessutom varnas i hvardera ändan af den yttre muren bredvid portbildningarna tvänne rundlar, hvilka se ut som ramlade stenhögar. Sedan jag dock närmare undersökt desamma, fann jag att de ej vore så regelbundna som första påseendet kunde gifva vid handen, utan vore t. ex. de tvänne, som på långsidan velle åt hävret - den förna sjön - större än de motsatta. Aftäckningen lemnade följande

Resultat: De fyra figurerna äro inga själfständiga utbyggnader, utan sannolikt uppståndna genom ras. Det är ganska möjligt att de äro ruiner efter någon sorts trappor, hvartill man kunde sluta deraf, att de ligga framför portöppningarna. Ruinen får häraf följande utseende:

Anseende att en undersökning om arten och beskaffenheten af byggnadens material borde gifva helst någon handledning vid utronandet af ruinens forna ändamål, beslöt jag att anställa några gräfningar för att utrona detta om dy medelst skaffa mig någon sorts mening. Därför undersökte jag först den yttre muren på tvänne olika sidor, der den var högst och bäst bibehållen, och genomskär den genom tvänne grafvar vid a och b, sålunda:

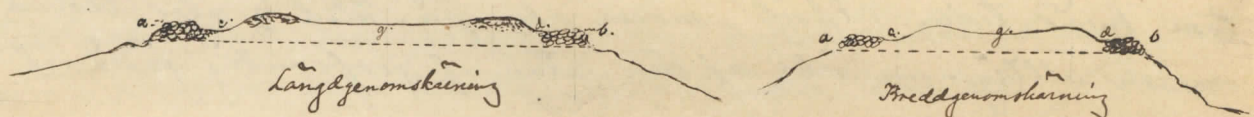
Härvid befanns att muren vid a bestod af hopkastade stenar af ett hufvuds storlek, men deribland såväl större som mindre. Muren var oblandad af sand, utom hvad tiden delfört; mossor ofvampar. Vid b åter bestod muren alltigenom icke af sten, utan af grofsandig jordart

med här och der inblandade större och mindre stenar, och var af föga fast beskaffenhet. Också de öfriga parterna af den yttre muren tyckas vara af olika beskaffenhet. Här af ser ut som om man föga riktigt lagt på densamma, utan tagit der till på hvarje sida den jordart, det ämne, som vid detta ställe fanns, hvilket ock de numer svagt urskiljeliga fördjupningarna utanför muren tyckes ådagalägga. Detta utredt vände jag mig till den inre muren, hvars vikt blef så mycket större ju mer den yttre förlorade sin. På de ställen der denna tydligast syntes, anställde jag därför grävningar i tvänne gräfvor tvärs genom muren, en fanns bredare, för att utreda dess byggnadsart. Härvid befanns att den inre muren vid c, liksom vid d bestod af enahanda gräfvor sandjord med inblandade stenar, ehuru dessa ej voro större än vanliga handstenar. Detta lager fortfor oafbrutet till en fanns djupa då stora bergfasta stenar visade sig, hvilka voro af den art att de höj kunnat detsläpas. För resten syntes några leraktiga petrifikator, äfven af en kort trädstubbe, liggande.

Sålunda tyckes äfven den inre murens beskaffenhet antyda, att man ej ännu stället till försvarsverk. — För att utredna golvet beskaffenhet och deraf få vidare visshet, lät jag mitt i den inre rundeln (vid e) uppkasta en fyrkantig graf, 4 alnar lång, 3 aln bred och 3 dito djup. Antet misstänkligt visade sig här, lagret var fast och hårdt, en sorts jernsand, gjorde svårt motstånd mot spaden. Slutligen motade äfven här bergfasta stenar vidare försök att nedtränga. Då det visade sig att dessa ej kunnat vara detsatta genom menskohand, hade vi således kommit till den naturliga botten.

Allt detta gifver vid handen, att ringmuren ej tjänat till fästningsverk, hvilket äfven följande omständigheter ytterligare bekräfta. Den yttre muren, af hvars material och byggnadsätt man möjligtvis ville sluta till möjligheten af ruinens fästningsegenskaps, är lägre än den inre, och icke nog dermed, den är äfven lägre än den inre rundelns bottenplan, sålunda:

Fig. 9

Höjdlinien a-b är lägre än punkten g, så att man vid g
fåga skydd har af hela den yttre muren. Fordjupningarna vid
d och c mellan lägga murarna erbjuder lika så litet skydd,
ty de stå nästan lika högt som muren. I betraktande
dertill af den inre murens ringa bestantthet, är det mer än
sannolikt att intet försvar härmed åsyftats. Detta be-
kräftas ytterligare jämförelsen med de ringmurarnas jä-
varit i tillfälle att med egna ögon se.

Det första i ögonfallande vid dessa är lokalens försvarbar-
het i sig själf till och med utan förstärkningverk. Så t. ex. den obetyd-
ligaste af dem: Linnankangas i Paavola, des iriserlige ringmuren är
föga bättre än i Metelinkirkko, men den lokalen erbjuder så mycket
store säkerhet. Hvad Pesuankangas åter saknar i lokal har den sökt
ersätta genom murarnas bestantthet, och hvad Salostentlinna vid-
kommer, är kontrasten så märklig, att man blott på grund af den-
na ena jämförelse kunde taga för afgjort att Metelinkirkko
icke har krigiskt syfte, lika visst som Salostentlinna har det.
Till sin yttre form äro de tre anförda ringmurarna hvarandra
lika, Metelinkirkko skiljer sig äfven här. De förre hafva en
enkelt mur, Metelinkirkko har dubbla sådana, utan att det
derför har mer krigiskt yttre; de förre hafva alla sina
portbildningar sålunda att en af dem står på hvarje sida,
midt emot hvarandra, Metelinkirkko åter har dem, alla
fyra, på hvardera långsidan, men inga i ändorna. Slutligen
kunde man äfven anförda de i ruiner varande trappbild-
ningarna såsom en skiljaktighet, som talar mot ringmurens
krigiska ändamål, trappor behövas till sådant ej.

Lägger man nu ytterligare härtill den berättning tradi-
tion erbjuder, då den icke blott nämner stället kirkko, utan
dertill ännu med stället sammanflätar alla de myter ett
religiöst ändamål kan gifva anledning till, myter och berättel-
ser dem jag icke hört i samma anda berättas om de andra
ringmurarna, utan hvilka rätt och slätt blott reducera sig
till att de varit "jättiläisten asuntopaikka", "linna", "hauta" (ett
vanligt ord för alla utgröpningar) - synes mig grunder ej sak-
nas för den tro att Metelinkirkko är ett offerställe.

Efter noggrann mätning angifves här byggnadsverkets
dimensioner: längden från vester till öster = 126 fot, bredden
från norr till söder = 90 fot. Murens höjd är olika allt
efter utplattninge 2-4 fot, dess bredd eller tjocklek = 6,
10-12 fot. Den inre murens diameter = 83 fot i längd, 53
i bredd, mellanrummet mellan murarna 8-10 fot.

Höjden på hvilken ruinen står är långsamt sluttande
och af föga betydelse; stället afsides och fridfullt. Mos-

saw den bredvid - den fordna sjön - uttömmes sig genom Kalkä-
jöki i Gäelf.

Folket hyser en vidskeplig fruktan för dessa ruiner och
undviker gärna att i mörkret begifva sig der förbi. Man vet
berätta många exempel på olyckor som der timat. En lyckso-
skare t. ex. som inom ruinens murar grävt efter guld, hade
återkommit blind; en annan hade der fallit och afbrutit sitt
ben; en tredje blifvit lam o. s. v. Men af allt hvad tradition
visste förmåla, tyckes mig anmärkningsvärdast den omstän-
dighet, att stallets "haltia" är - icke en vanlig gammal gubbe
med sina hundra år på nacken, gråa hår och yfvigt skägg så-
som föreställningen vanligen ålokar att afmåla sådana -
utan: en godlydig varelse, en jungfru. Endast en gång har man
förmått locka henne fram, ty vanligen verkar hon osynlig.
Det var en gammal trollqvinna som visste frammaningsor-
den. En gosse hade nämligen på stället "pitänylt ilwetta",
som man sade, förhånat det, hvarför haltian straffade
honom med ögonsjukdom så svår att ögonen höllo på att
rinna ut. En trollqvinna rådfrågades, och då hon fått veta
tillgången sade hon att ingen kan sådant bota, om ej haltian
sjelf förbarmade sig. Detta åtog hon sig att söka utverka, samt
begaf sig en sen aftonstund - jungfrun, haltian, trufves naturligt-
vis i aftondimskel och morgondimma - med den sjuka dit, och
lyckades verkligen genom allehanda signierier frammana haltian,
som också frälste gossen från sjukdomen. För öfrigt behöfver
den gode ej frukta henne, ty hon är mild mot de fromma,
men sträng mot de ogudaktiga. -

På stenbället vid höjdens nedra sluttning - vid stranden
af den fordna sjön - finnas rösen af rund och fyrkantig
form. De äro alla mycket otydliga och gamla. Ett af dem,
som svagt höjde sig uppåt, lät jag uppkasta, men då jag
intet spår till rubbning fann, lät jag arbetet afstanna.
Upphöjningen var sannolikt ett verk af tiden. -

Öfriga fornlemningar: Stelt nyligen äro i Haakijudas
på ett karr Toikainsuo funna fyra fyrkantiga stenhopar,
uppförda af kullersten i quadrat af 5 aln hvardera, samt
alla fyra så ställda, att de tillsammans åter bilda en qua-
drat; de hafva en gamm emellan sig inbördes, samt stå i
jämnhöjd med marken. Det egna är att marken är en
sank mossas.³⁾

Entill sednaste tiden hafva på sjöholmarne - t. ex. på de s. h.

3) Det är möjligt att det varit några forntida sammärken mellan
grafskaper och förlänningar, då man ej kan inse hvad de annars
tyent till. Vidare upplysningar väntas.

"Grunden" och Tukhikari - funnits upptornade stenhögar till höjd och skapade af en menska, i hvilka man offrat penningar för lyckligt fiskafänge, lugn väder på sjön o.s.v.

Kustlandet mellan hafvet och de närmaste höjdssträckningarna bär spår efter forna boplatser. De bestå af fyrkantiga stensläggningar i form af fyra väggar, hvilka med sin höjd icke öfversteiga jordytan, men särskiljas oflast deraf, att de äro tomma på träd under det på sidorna omkring skog väter. Sådana stengrundbalar finnes man stundom flere bredvid hvarandra och ofta från desamma likom en stenslagd väg, alltid mot hafvet. Tåger man upp den fyrkantiga grundvalen, visar sig derunder mindre sten, så grus, silt sand d. v. s. sedvanlig hafsbotten lager. Detta, den stenslagda vägen, äfvensom deras läge beviser att de varit forna fiskarebatur vid hafvet, till samma ändamål, likom de äro af samma byggnadsätt, som de nuvarande, hvilka af allmoget begagnas på holmarna vid kusten. Att de icke kunna vara särdeles gamla bevises äfven deraf att skog ännu ej hannit växa på dem. Från Lappkätor skiljer dem deras struktur och läge. Särdeles i Alhawa by synas talrika sådana.

Forntida landningsplatser, s. k. "walkamia", påminnande om den stadsse förviggående upplandningen enkamerligen vid elfvarna, finnes t. ex. på Ullinsaari holme på dess högsta del upp i skogen, vid Merikoski o.s.v. - Merikoski var fordom den största utfallsforsen mot hafvet, nu är de belägen 7 verst derifrån och har fyra forsar nedanom sig. Sednare utföll elfven vid Tirkkosaari, nu är derifrån 2 a 3 verst till hafvet. - I norra delen af socken finnes en numera betydligt upplandad hafsvik, kallad Herukka hieta, hvilken fordom ansågs såsom den yttersta delen af Tottuiska viken. - I Jännilä by visas man till tvänne, uppe på berg belagna, f. d. sjöar, uttorkade, hvilkas egendomliga regelbundenhet gör att allmoget anser dem för menskoverk. Detta är dock ej fallet. Den ena är belägen invid den nyupphuggna vägen, den andra på Hiwesvaara.

Traditioner: Från de vilda plundringstågen på slutet af 16 årh. har folket ännu i behåll några minnen. Koncentrationspunkten i dessa bildas af bonden Wesainens bedrifter. Wesainen var född på Wesa hemman i Öfver Kemunge och beskrifves såsom en öfvermåttan förslagen, tapper och stark man. Icke blott i sin hemort, utan äfven i nästgränsande

sockenar, Pudasjärvi och Kemi, hade han förtänt ad skaffa sig en sådant anseende, att, då det gällde ad förvara sig mot Ryssarnes anfall eller taga represalier i deras land, dessa sockenar enhälligt utsägo honom till sin anförare. På ett af sina ströflåg hade Ryssarne antändt tjå moderkyrka; det var på yelfva sabaten. Men Wesainen hade genom sin rådhghet förtänt rädda menigheten, en del af kyrkan, och fördrifvit fienden. Timarne skulle nu hamnas; de ströfvade in i norra Ryssland och ända fram till Kantalahti stad, der tradition vill ad man skall brant tvenne stycken kyrkor, och äfven ämnat bränna den tredje, men låtit af dess helighet afhålla sig, hvarföre de ännu säges stå. Hvarifrån återvände de med rika skatter. Emellertid hade Ryssarne, under tiden Wesainen med sina män plundrade i Ryssland och kring Hvita hafvet, funnit utväg ad komma förbi dessa och ställt sitt tag till de nordliga finoka kudssocknarne, der de nu grävligen foro fram då nejderna vore blottade på män och isynnerhet på anförare. I tjå hade de särskilt anledning ad hamnas såsom Wesainens hemort, hvilke de mycket hatade och fruktade. Också skall en af deras förnämste män hållit sig till Wesainens hustru, hvilke dock säges älskat sin man, den hon födt två barn, hvilka under sednaste tag af Ryssarne blifvit medhuggna. Hon beskrives äfven såsom en mycket skön qvinna. Nu kommer Wesainen med sina män hem. Fienderna hafva plundrat och brant, kyrkan står i ljusan låga, och - hans hustru är i en Rysses armar! Ett nytt rasande hämndlag blef följden. På återvägen från detta, sedan han sköflat och plundrat många byar och städer, blef han ombragt af en krigsfånge Ahma -

Från stora ofredens tider återfinnas här berättelserna om plundring och menckopning. I öfver Keminge skola de dock varit så milda, att de ej velat se blod, utan, då de fingo reda på en mängd qvinnor och barn, hvilka gömt sig i en källare, hade de svårt tillbommat dörrarna; alla omkommo jemmerligen. - Fluru skickliga Ryssarne varit uti ad uppsiära undangömda, ses af berättelsen om Koirankuontslaiset d. v. s. menniskor med hundfysionomi, hvilka blott genom lukten uppsiärade gömda menckor och skatter. - Bland andra grymheter minns man äfven ad Ryssarne med halm brant en gammal gumma. - Men om och landets inbyggare här och der satte sig till mantligt motvärn, ligger dock i folkarskådningen på mångt ställe den äsigtan rotad, ad detta granslöva elände var en straff, af Gud skickadt för folkets synders skuld. Derföre låg och - berättas det - öfver den tids menckors sinnen utbredd skräck och fasa, som gjorde dem verk-

ligen fga. Så t. ex. berättas det att två ensamma kosacker engång
nedsablat en stor hop karlar och kvinnor, utan att någon an-
lyftas till motstånd. Och i Haukipudas i ett ställe Murka-
saari, fordom ö, hade likaså i en bastu mycket menckor blifvit
slagtade och grymt mördade af endast några få fiender, ehuru
man hade yttor och annat till sitt försvar. Från dessa tider
finnas och talrika undflyktsporten i ödemarkerna, och äfven
värna ute i hafvet tjente dertill; så t. ex. vet man att från
Karlö flyktningar kommit till Gå Grunden.

Kalimänöja i Kello by är ett namn, som vid sig förenar
minnet af en ordnad skärmytsling under denna tid. Det var
Kosack Majoren Antamon Antonevitich i gyltö för Kosackerna
vcellade skott med Svenska kavalleriet i början af året 1719,
då han föll af hästen, gömde sig, och sedermera barkufvad vandra-
de öfver isen till Karlön, emedan hans folk, som sågo hästen
springa lös och ledig, togo för gifvet att anföraren blifvit
skjutet, hvarföre de flydde. (Se Års Tidn. 1791 N: 24). — Ulenäjän-
kari, en liten holme i elfven, har sitt namn deraf att under
öfveden en hel massa döda lik af Ryssar, dödade i de öfra
byarna, flöt ned för strömmen och fastnade på den lilla hol-
men. — Taimenenkiwi. Under öfveden hade Ryssarne här satt
till, och på den stora flata stenen — som öfver vattuytan står
upps vid lågt vatten — kokat taimen; de ansågo sig säkrare
här; tradition vill att de gjorde detta för att vara försäkra-
de om någon fånge (qvinnlig). — Ned för forsarna styrande Ryssar
hafva i många ombommit. Engång hade de tungit en bonde
att styra ned. Men midt i forsen hoppade denne på en nära
slående sten och den redlösa farkosten med alla Ryssar om-
kom. — En annan gång hade de äfven tungit en bonde att
styra dem ned och tagit ed af honom att han skulle gö-
ra det ärligt. Bonden höll sin ed och styrde dem skickligt
ned för forsarna. Men då de kommo till Raasakka fors-
den sväraste och farligaste i elfven, stockflottornas förderf var-
tiden — och sågo huru bonden styrde rakt mot den utskju-
tande klippstranden der farleden går, då trodde de ej annat
än att bonden ville förderfva dem, och störtade sig alla huf-
vudstupa i vattnet för att rädda sig, och det så hastigt
att ingen ens tänkte på att straffa bonden, som lugnt
styrde båten ned och var de enda som räddades, ty alla
de andra trycktes af forsen mot de hrassa klippkan-
terna och krossades eller förqväfdes. — En stark bonde
Jokinen berättas med sitt björnsjult hafva speltat två
Ryssar på en gång. Han hade och en annan gång med en kam:

rat skidat efter en flygende skaras Ryssar och då träffat på en
jätteliks man, hvilken hånande hotade honom med sin piska.
Men Jokinen tog sitt spjut, rände det genom Ryssen och fördes
med sin kamrat hela skocken. — För öfrigt hade fiende med
yttersta noggrannhet plundrat kyrkorna härstädes på deras
dyrbarheter; till och med saker af minsta värde togos ¹/₂.

Från 1742 års krig omnämnes kapten Löfving, hvilken från
Kelloby begaf sig till Karleby, och öfverföll Ryssarne derstädes,
såsom också traditionerna på Karleby veta förnåla; ¹/₂ men då
hans verksamhet icke faller inom denna socken, är det ej så
underligt om tradition här om föga känner. ¹/₂

Öfriga namn och traditioner: Kirkkosaari. Omkring 2 a 3
vest från elfsmynningen finnes en holme af detta namn, och
man känner att kyrkan derstädes fordom ståt, äfvensom der
varit begrafningsplats, och, enligt säge, äfve afrottningsplats.
Men huruvida denna kyrka varit den älska kan numera ej
afgöras; ett högt dunkelt minne utvisar Ellinsaari, litet
högre upp i elfven, såsom en tidigare plats för kyrkan, och
en tradition vilde att i en dyssump derstädes, bottenskö natur-
ligtvis, kyrkklockorna engång under fejd blifvit nedsvän-
ta, men aldrig återfunna. Ätminstone i slutet af 18 årh. har
socknen egt en kyrka, densamma som sedan mot slutet af det
16de af Ryssarne uppträndes. — Mitt emot Kirkkosaari,
på Markulandet, finnes ruiner af den fordom prestgården —
upptränd vid samma tillfälle som kyrkan — och är det san-
sabelt att det är dessa ruiner, en källare, några stenträder
och ett midjestad med mur, som gifvit anledning till upp-
giften i A. T. 1772 N: 8 om ett kloster, som på fordom
skall egt, och hvaraf en källare ännu skulle finnas. — Hwad
vidkommer de klosterängar, den Frosterus i sitt manuskript
om Österbottens antiquiteter uppger såsom befintliga på G:s
prestgård, så torde de tillhöra Nådendahls kloster, och icke
något härstädes befintligt. ¹/₂ — Den n. v. kyrkan är byggd
på fasta landet gent emot Kirkkosaari, och har följande antiqui-
teter.

⁵/₂ Så t. ex. en liten målad oblatask af träd från H. Pudas.

⁶/₂ Uppträndade sommaren 1861.

⁷/₂ Obekanta äro likaså de öfriga händelserna från denna tid t. ex.
om Freudensfeldt o. s. v.

⁸/₂ Detta är dessa klosterhistorier, hvilka i förëning med det dunk-
la Metelinkirkko, samt Wallmaris sägner och de katolska remini-
scenserna i Kemi, äfvensom Montajä och Munkkikielta i Simo,
gifvit anledning till de utspridda historien om ett kloster i dessa
nordliga nejder.

teker: En socknebudsbalck af silfver, antik, med inskription "Sevande Baner 1625", vid foden en Jesusbild; En gammal katolsk altarduk, utstofferad med djur och prydnader; 9) Några svärd efter aflidna personer, ett från 1721; En gammal halshuggningsbila, förvaras i kyrkostapelns. — Ej långt från kyrkan befinnes sig Gjåhamn med handelsrättigheter af Gustaf Wasa; numer af Gjåga betydningsfullt.

Nintaskoski. Traditionerna här om må anföras efter "Anteckningar om Presterskapet i Tjå Socken ända från Reformationstiden till 1628" af D. Frosterus, befunna i kyrkoarkivet: "Jacobus Olai Sellman 1584, tillförene Sacellan i Storkyrko, underskrifvit Decretum Upsaliense. Om honom är antecknadt att Ryssarne (antalet är ej nämnt) fängslat honom, hvilken sitt och sin hustrus jemte förtärets i moderlifuel lif måste lösa med penningar. Berörte Pastorn hafva de fängslig fört med sig till Pudasjärvi 14 mil ifrån Gjå till ett ställe Envi (? 10) - wät kalladt, derifrån hafva de släppt honom lös, tvingandes Eden af honom: att han ej skulle kunna göra de Wära, huru manstarka Ryssarne wro; men då fiender gjorde sig lustig af bytet, på Berörde ställe, hafva de Wära hunnit på dem och totaliter slagit dem. — Också förmåler anteckningen om samma Sellman: att då han från sin dandbo: gård och strand, ett litet stücke från kyrkan, om hösten, gått ut på nysslagd is, fallit oförmödligen under isen och varit der Nio (9) dygn, hört allt, hvad folket talte, men ej kunnat röra sig, icke heller afvärja sikens, som ätit något af hans kindben. — Om sidan hafva de funnit hans handskar uti en öppen fors, ett stücke nedanför det ställe, der han låg, hwaraf samma ström ännu kallas Nintaskoski och hwaraf kunde slutas, att Pastorn säkerligen skulle ligga under isen. — Han fanns lefvande, hwarefter han ännu lefwat flere år och predikat."

Ur samma anteckningar må följande inflyta såsom till saken hörande: "Foljande Sacellaner hafva varit stationerade vid Gjå Moderkyrko församling: 10mo Mathias. Om honom finnes följande berättelse: att då han omkring 1589, under Ryssarnes ströfvande i landet, engång vid utgången från sin sluga på Prestegården, mött dem och med kyrkans nyckeln slagit twenne till döds, hafva de derpå gripit honom, brunt dit eller omgifvit med ett lagnät samt lefvande upbränt honom på en sten."

"Ibland händelser i Socken må nämnas, att denna Sockens

9) Förvaras i sakertia. — I Kuivaniemi finnes en redan ganska omodern altarduk, hvilken ännu nyttjas, förärad af en — Ryss! 10) Manuskriftet är afskuret, på följande rad synes wät. Oaktadt antämlida försörjningar har jag icke ännu lyckats få veta på ett sådant namn i Pudasjärvi, måhända skall det dock ännu lyckas.

Moderkyrka har år 1582 af Ryssarne blifvit uppbränd och samma hädda öde har då äfven drabbat prestegården. År 1693 d 11 Juni kl 9 e.m. itändes på Moderkyrka af ärkeld och kyrkan jemte klockstapel, klockan och all i kyrkan be-
fintelig egendom uppbrändes, hvarpå den ännu beagnade upp-
byggdes och invogs 1694. — Samma hädda öde träffade äfven
klockstapel och klockan i Flaukipudas den 12 Aug. 1700,
men kyrkan räddades genom det ymniga regn, som derpå
föll under klockstapelns brand; deremot förbrändes denna
kyrka år 1742 alla handlingar, hvilka jemte den dåvarande
Kapellanen Eric Frosteri böcker och andra tillhörigheter fiendens
hand förtogs och förbrändes.

Om ortens bynamn har jag lyckats få följande upp-
lysningar: Nello by har fått sitt namn deraf, att då engång
en skuta, tillhörig Bengtilä el. Mäkelä hemman, skulle åter-
vända från någon resa medförande en kyrkklocka, som va-
rit hit beställd, tornade skuta på en sten invid n. v. Flind-
tu bro på en äng, som då varit en sjö, och det med sådan fart
att skutan förstördes och klockan förkross. Flindtu bro ligger
½ verst från Mestarinantis gästgiveri vid allmänna vägen,
och bäcken öfver hvilken den leder är obetydlig nu, men
fordom skall man der seglat. Träsket från hvilket bäcken
rinnes heter af anförd händelse ännu Nellonlampi!!

Att dessa nejder fordom fått bebyggare och kolonister
från det inre af landet, Savolax, Karelen och Tavastland,
är afgjordt. Om denna kolonisation påminna t. ex. Pijärvi
och Karjala, bynamn, samt Hämeenjärvi, ett träsk. Från
Savolandet (Sauvon maasta) hade engång en familj utflyt-
tat, berättas det. Långe hade de varit omkring i ödemarker:
na utan att finna plats för sig. Efter lång vandring hade
de slutligen för deras ögon öppnat sig utsigten af en yggel
grönskande äng med en sjö i midten. "O! järvi!" blef de
afverraskades första utrop. De nedsatte sig här och stället
har sedan dess burit namnet Pijärvi. — Från Karelen (Kar-
jälästä Uenäjän puolella) hade likaså några familjer hit
flyttat, och, då stället syntes dem lägligt, hade de här ned-
satt sig, och gifvit byn namn efter sin fordoms boningsort
Karjala. — Och en familj Tavastlänningar hade likaså slå-
git sig ned kring en sjö den de funno i sin smak, hvarom
sjön, belägen i Neder Kiminge, ännu nämnes Hämeenjär-
vi. Sålunda finnas minnen af alla dessa stamkolonisationer.

11). Traditionen är upptecknad af min bror, v. pastor C. A. Calamnius,
hvilken jag har att tacka för åtskilliga uppgifter och mycket
hjälp vid undersökningen af denna sockens forminnen.

Af öfriga namn påminner Helsinginkoski, Helsingefors, den sista forsén i elfven, numera 2 a 3 verst från elfvsmynningen, om Helsingarne, hvilka förmodligen här egt det rika fiskalaget; Kyrönsaari i Pudas om det ofta förekommande Kyrönamnet; ¹²⁾ samt Finninkari, en ö i n.v. elfvsmynning, om en tid då bladbefolkningen ännu icke inbordes assimilerat sina elementer, utan betraktat hvarandra såsom fremmande.

Uleå socken
med Uleåsalö.

Stödande sig på O. Rudbeck d. yngres lärda söktitel anser Mathesius Uleå's namn beqvämt kunna härledas af det hebreiska ordet "הַצֵּדָה" = han uppsteg, då "Uleå" är detsamma som "הַצֵּדָה" = uppstigande eller ostlig trakt, förmodligen emedan det är en af de förnämsta orter på östra sidan af Bottniska viken. Men hvilket af våra finska folkslag som skulle varit så inslängt i hebreiska språket, att det gifvit namnet, nämner han ej. Bättre är då förklaringsen att en Lappe vid namn Oulas flyttat hit och gifvit orten sitt namn, hvilken tradition Mathesius säger sig hört, men icke finna behag i, svårt är det i själva verket att anse Lapparne såsom ortens första bebyggare, ty men än sannolikt förefaller det, att den fiskrika elfven bodt till sig redan tidigare locka bebyggare. Märkvärdigt är dock att denna tradition om den lappiska kolonisationen till Uleå och detsamma ännu lever; i sistnämnda socken var jag i tillfälle att uppteckna den.⁴⁾ Den Uleåske Lappens namn sades varit Olli eller Ulle.

Staden med dess krängande lif och verksamhet har utplånat de arkeologiska minnena, men att sådana funnits kan man taga för gifvet. Namnets Jättil, Jättelaisel, hvilka leva i folkets minne, skuru man numera ej kan

¹²⁾ Enligt en tradition upptecknad af v. pastor C. A. Calamius, skulle namnet gifvits af fiskare, hvilka hit anländt och nedsatt sig för det rika fiskets skull, från Kyrö.

⁴⁾ Hijo, den tredje af de uppgifna Lapparne, ejas bebyggare, kan de man ej.

hanvisa till något efterblefvit minne af dem, betyga detta.

Af Lapparne finnes deremot ännu synliga minnen kvar, ehuru äfven dessa i stadens närmaste omgifningar äro utplånade. Redan för själfva namnet står orten i förbindelse till Lapparne - enligt tradition älmästare - , och högre upp för elfven står på norra sidan om densamma ett hemman, som har enahanda anor, det nämnes Lappala. En och en half mil från Uleå stad befinnes i elfven en holme som kallas Turkka. Här har från äldsta tider idkats ett indräktigt laxfiske, och folk har här plöjat samlas till sådan mängd, att det ända in till sednaste tiden praktiserats, att en prest från staden rest dit enkom för att med folket hålla gudstjänst. Till detta ändamål har på holmen äfven funnits ett bonhus, men sedan detta af Ryssarne blifvit uppbrändt, har gudstjänsten hållits dels ute, dels i de närmaste gårdarna. Detta har nu mera upphört, men ända till medlet af sednaste decennium har det varit brukligt. ⁴ Förändring af detta laxfiske vet tradition förmåla, att Lapparne varit de som före nuvarande befolkning af elfven fördrat sin gård. Böksä visar man ännu stället hvarest de i en lång pata öfver hela elfven haft sina brygder utsatta. Om deras härvaro vittnar äfven de Lapprös, hvilka ligga spridda öfver de flesta höjderna vid elfvstränderna samt vid träsken; närmast Turkka t. ex. på Korkiawaara och Matohangas. De äro af den vanliga runda sorten, hopramlade.

i sin Diss. om "Cajaneborgs län" säger E. Caslein: "Eljest har gemene man öfverallt här på orten en gammal saga om det s. k. Metelin wæki, eller et Rövvarpartie, som fordom i skogar och ödesmarker härstädes skal tillhållit. På flera ställen i orten skola än finnas stora gropar eller kullor i jorden, som utvisa, hvarest dessa Rövvar haft sina boningar och sig undandömt, deremellan hafva de plundrat och mördat hvem de hafva öfverkommit. Men man får ingen den ringaste efterrättelse af inbyggarna i orten, hwad slags folk de varit, och hwad tid, huru länge m. m. de på detta sättet fortfarit och sig undandömt. Dock lära de icke varit några efterlemningar af Lappar, icke heller Ryssar, utan närmare (hvilket och själfva namnet Metelin wæki tyckes gifva tillkänna) af de upprorsmakare, hvilka i Finland upsat sig emot Kon. Carl IX, då han förjagade Kon. Sigismund. Mig har och blifvit berättat, att ifrån Muhos kyrkan åt söder vid gräntan emellan Uleå och Lemmingå Socken än skola synas lemningar

2). 1854 läser den sista gudstjänsten derstädes blifvit firad. Pastor Bäckvall.

quar efter en af grästen murad wall, som betänat en Borggård, hwarest dessa Metelin wacki äfwen skola haft sit tilhåld. Hojden eller Kullaw, hwarest Borgens stadt, kallas af inbyggarena Metelin waara. I Sotkamo Socken finnes och en backa, som efter dem kallas Metelinmäki, hwarest de föregifwas i många år hafwa sig en dansstuckket. Omrider har dock allmogem gaddat sig tilhopa och sprökt deras kulor och nästen, samt dem alldeles utrotat."

Med anledning af denna märkvardiga uppgift har jag anställt forskning efter detta Meteli-folk, men ingenstades funnil någon bekräftad i de socknar jag besökt. Sagen var folket fullkomligt obekant, och icke ens sedan jag för dem betänat det föregifna folkets karakter igenkände man bilden, eller ens erinrade sig att man någonsin hört något dylikt. Denna sagesmän måste således haft ett inskränkt område, ty att den så totalt kunnat utdrö är swårt att kunna tro. Hvad uppgiften om gropar eller kulor i jorden beträffar, lärer det saken till ringa bewisning, utan synes hellre gifva anledning till den formodan, att folket förblandat detta Metelifolk med sagornas Jättar, såsom endast ett annat namn på dem. Rörande Metelinwaara och dess af grästen murade wall är det att märka, att äfwen Mathesius nämner om ett sådant berg såsom "öfintligt" i nedra deln af Socken", och det så högt att man kunde kalla berget "en Phoenix bland bergen i detta landskap, då man från dess spets kan tydeligen skönja 7 kyrkor". Ehuru sålunda anmärkningswardt weta dock socknens innewånare af Metelinwaara intet. I Simingå hade man en dunkel aning om att ett sådant berg skulle finnas i öfra deln af Muhos socken mot Uleåträsk, men i Muhos hänwisade man åter till Simingå, tills jag nära Uleå gräns lyckades få den uppgiften, att ett sådant berg, från hwars höjd man kunde se sju kyrkor skulle finnas, icke i Uleå, utan mot Kembele till, icke med namnet Metelinwaara, hwilket sagesmannen hört finnas uppiä Uleåträsk, utan Moukkulanwaara eller Writaselkä. Men af någon borg eller annat minnesmärke hade sagesmannen intet spår sett, ehuru han ganska ofta besökt stället äfwen denna sommar. 3/ Ett Meteli namn förekommer dock i Uleå. Midt in uti Uleåborgs stad heter den backe, på hwilken n.v. prestgård är byggd Metelinmäki. Men här om vet minnet ej annat, än att det fordom varit en skogsbacke utanför staden. 4/

3/ Hojden är för öfrigt af föga betydelse, men rejdens jämnhet skulle göra det möjligt att vid klart väder wara det nämnda antalet kyrkor. Dessa skulle vara: Uleå, Uleåsal, Kembele, Simingå, Törnåwå, Muhos, samt antingen Temmes, Lumijoki eller någon af gåkapellkyrkor - si fama wera.

4/ Då detta Metelinamn så ofta förekommer i ortbenämningar,

Elf Uleås gamla borg, anlagd 1590 af Pehr Bagge sedan den första befästningen af år 1570 tyckes blifvit förstörd, står minnet kvar i namnet på den holme den borgen ställ, den kallas Slottsholmen. På densamma varnas ännu de forna vallarna; midt på densamma finnes kvar en krutkällare, hvilken såsom sådan ännu bevaras, och här, äfvensom på den motstående stranden af fasta landet, stå ännu stenläggningar. Emellan slottet och staden har fordom gått en underjordisk gång under den mellanliggande forsen; man tror att densamma ännu ehuru förfallen ha upptäckas. På andra, norra, sidan om Slottsholmen utfaller Sinnankoski. Slottets krigiska minnen äro för folket begrafna i dess ruiner. Enahanda är fallet med staden och dess öden. Det är icke i det civiliserade lifvets utövning, icke heller i det merkantila lifvets ofärsbriska minnet af framfarna dagars triumfer; traditionen dröjes i landet byggdets ofotgängdhet, stillhet älskar saga. Också hafva häfderna ofvertagit bekymret härom, såsom naturligt är. Hwad själfof borgens beträffar ha beskrifning derom lasas i Joh. Snellmans Disp. "De urbe Ulloa" § VI; stadens öden under 1700 talets strider och 1808 års kampanj höra till historien. Från sistnämnda krig förvaras tvänne stycken fanor i rådhusarkivet.

Stadens kyrka, byggd 1763 (den gamla 1613) har af antikviteter Joh. Messeni porträtt och lik. 51.

ni här en sammanställning göras af dess olika betydelse enligt folkföreställningarna i de orter jag besökt. Den filologiska vetenskapen ger vid handen att meteli betyder krig, orlog, krigsbuller, hvilka betydelse och i dagligt tal är den vanligaste. I Simingå, Sikkajoki, Sals m. fl. st. kallas "metelin kangas" en stenig bergsås eller platta af vanlig bullersten, särdeles om den är kal och icke bevärd med träd. Till begreppet hör äfven att den för vara något enstaka stående eller åtminstone gelfständig, så att t. ex. en hel höjdssträckning icke gerna får namn deraf. - I Tornåwå kapell under Simingå hörde jag (- af härads domar Eskola -) en ny, egen bemärkelse af ordet. Enligt honom betydde meteli en sådan sort af sten, som var liksom elfkastare, stark, blå; och ställen der sådan sten fanns fick deraf namn t. ex. Metelin kangas. Denna förklaring af ordet hörde jag äfven på ett annat ställe bekräftas med det speciella tillägg, att stenen borde vara flat för att få det namnet. Jag var också i tillfälle att få se sådana stenar; de voro flata, blågråa, starka; voro de runda, ehuru af samma sort, hette de ej metelin kiwi. I Muhos (Ullajärvi) fäste man vid ordet åter en annan betydelse, den af en fjerran ort. Så t. ex. säges der om hästar som äro långt ute i ödemarken på bete: "he ovat metelissä". Likväl är det en möjlighet att denna

Mer intressantare än denna är Uleåsalos gamla, för offer
beräktade kyrka. Den är uppbyggd 1665 af trä, liten och sau-
senlig, målad till tak och väggar med klumpiga religiösa bil-
der. Bland annat äfven med personifierade afbildningar af
döds synderna såsom Ira, Invidia o. s. v. med latinska underskrif-
ter. Sakristian är så liten att tvänne personer der näppeligen
komma tillrätta. Det var denna oansenliga, numera alldeles
obrukbara kyrka, som lyckades vinna stor ryktbarhet för he-
lighet. Här var det det religiösa sinnet gamm tillfälle att icke
vidskeplse. Aldrig företogs ortens handelsmän eller sjöfarare en
vågsam färd på hafvet, utan att först hafva genom offer blid-
kat vreda gudamakter, aldrig rustade sig ortens fiskare till en
oviss färd innad de sökte göra sig de högre makterna bevägna.
Likaså var ingen sådan färd lyckligen öfverstånden utan att
taacksamheten gjord ett offer. Dessa bestods vanligen i pen-
ningar. För detta ändamål var vid kyrkan en sparbossa ut-
ställd, dit enhver inlade sin skärf. Denna kassa, som stundom
skall varit rätt ansenlig, användes för ortens fattiga, hvilka
sålunda sällan sågo nöd. Icke allenast från de närmaste
orterna infloto dessa penningar, äfven aflagomare tvende offrade
för framgången af sina företag, så t. ex. handelsmännen i
Boahestad. Den som ej genast erlade, gjorde lofte, att, derest
företaget skulle lyckas, skulle han gifva så och så mycket
till kyrkan och de fattiga. Särdeles St Stefani dag var en
sådan offerdag, då mycket folk strömmade tillsammans.
Får man tro ryktet skall i äldre tider äfven andra vidskep-
ligheter här bedrifvits, såsom nattverkande i eller vid kyrkan,
gudsdomar, syner, uppenbarelser m. m. Och så djupt har den
na sed inrotat sig, att man ännu i denna dag lär brukat dylikt,

betydelse af ordet af ordet härledes deraf, att ett Metelinkangas
finnes i deras ödemarker, och att sålunda ett enda särskilt
ställe kunnat förläda föreställningen att dervid fästa betydelse
af ett allmänt fjerran. - Sätter man nu hartill det begrepp
af ordet, som man erhåller af ortsnamnet "Metelin-kirkko" i
Eja - en sammansättning af två olika begrepp, krig och religion,
strid, oro och frid, lugn - samt Castrens ofoan uppgifna, på
folktradition i Kajana grundade, förklaring, får ordet en
kurios blandbemärkelse af något fjerran belaget, ett dunkelt
ting, sammansatt af föreställningen om ett egen domligt
naturföremål och det abstrakta begreppet oro.

5). Helt R. H. W. L. A. Doctor Johannes Messenii Beer. Sjä-
len I Gudz Rike, Ryktet Vring Hela Verlden. 1636.

6). Jnsr Ganander Myth. under Uhri paikat

7). Den enda antiquitet som numer i den tomma kyrkan
finnes är en altarduk, som betäcker altaret; äfven den är dock
ej äldre än från 1728.

shuru naturligtvis under modernare form), till prästen eller i fattigbössorna under form af skänk eller almösa åt de fattiga.

Och spöjer man efter orsaken till denna kyrkas helighet från för andra, får man följande berättelse: Engång reste en biskop med sina män sjövägen norrut. På sin färd råkade han ut för en svår storm. Stormen dref fartyget mot kusten, och in i det sand, som jordom gjorde Uleåsalö till en ö, men numera är uttorkad och är äng. Här slungades fartyget med sådan fart mot ett grund, att det hade krossats. Men genom undfängs hjälp hade biskopen räddat sitt lif, och af tacksamhet mot försynen, som frälst honom, tygd han att på detta ställe en kyrka skulle byggas, samt helgade sjelf orten genom det första offret. Så förtäljer tradition om dess upprinnelse.

Denna kyrka skall jordom varit rik på antygnheter och dyrbarheter. Bland dess uppgif Mathesius en bagare och en skanna af silfver, utmärkt väl arbetade, hvilka landets dåvarande höfding Baron Conrad Ribbing år 1666 hit förarade, för att begagnas vid gudstjänsten, såsom hans namn och vapen och årtal, hvilka äro i dem utarbetade, visa. Detta är numera jämte det gamla kyrksilfret förkommet och folket vel derom att förtälja följande: Invid kyrkan ligger ett hemman Laakki eller Kuuwala, hvilket är det närmaste till kyrkan. Här bodde tvänne bröder. Silfret och dyrbarheterna i kyrkan hade stigit till det värde att deras förtröfsände kunde meriteras, om det lyckades, och offerkassan lockade ytterligare. Grannskapet underlättade försöket på samma gång det ännu mer restade dertill. Ett mörk höstnatt utförde de sitt moznade beslut, de inträngde genom fönstret i kyrkan, samt borttog alla dyrbarheter. Allt det öfriga gjorde de hem, men kalken berättas ha varit så dyrbar och praktfull, att de ej dristat taga den hem, utan gömt den under en trö. Kort derpå och innan stölden var upptäckt reste bröderna med det stulna godset bort, till Norges berättas det, dröjde der och försälde silfret, samt återvände efter omkr. 40 års frånvaro tillbaka (i n. v. generations tid) utan att alls blifva antastade, ehuru alla visste att de voro skyldiga till brottet. Bröderna skola hetat Erik och Perttu, med tillnamn "Norjan Erkki" och "Pallas Perttu". Denna sagan var allmän, och som man försäkrade, tillförlitlig. Märkvärdigt förefaller dock att ingen undersökning i saken blef företagen. — Emellertid är det gamla kyrksilfret förkommet. 7.

Förutom anförda tradition om kyrkans uppbyggande, förekommer i socknen ännu tvänne spår af biskopsägnar. En fjerdel från Uleåsalos prestgård finnes invid vägen

en stor sten, som kallas Pispankiwi, emedan den samma biskop här skall suttit och hvilat sig under sin färd kring ön då han utväg plats för kyrkan. Likaså finnes på norra sidan om Uleå redd en holme Pispanletto, hvarom dock tradition endast vet förtälja att en biskop under en färd norrut, der satt till.

Uleåsalos forna holme hyser inga fornlämningar, det är dertill för ungt och låglänt. Ofredens fredlösa tider erinrar man sig under den allmänna föreställning af plundring, ^{människo-}pinning. Invid Pahajärwi finnes en stor grov, den man nämner "pakohauta"; här skall man under ofreden nedgräft och förvarat en mängd dyrbarheter, den firden dock läser upptäckt. Här förtäljes och äro en bonde från Junttila hemman, "Paitti Syntinen" kallad af sin vanliga betydelse term "paitti" men "syntini", skall genom sin jäntlighet ofta bedragit Ryssarne. Många gånger hade han af dessa blifvit fången, men lika ofta genom lit lyckats undkomma. Engång hade han sålunda fången fått springa med en snara om halsen efter en kosackhäst, sålunda att kosacken höll i andra ändan af replet; och det från Uleåborg ända till Leningå.

Det bonhus jag nämnt såsom för befintligt i Turkka holme i Uleåelf, åktade Ryssarne icke heller under sin vårdighet att vid denna tid uppbränna, hvilket skedd år 1715. Ruiner häraf synes ännu på holmen; grundvallen hållev 30 fot i längd, 28 i bredd; det hade således ringa omfång.

Socknens ålder kan man för öfrigt antaga för hög nog, hvilket och de många tilländningar bevisa, hvilka bildat sig mellån Merikoski, den forna utfallsforsen, och hafvet.

Muhos Socken

med Uttajärwi.

Med Uleå sammanhänger strängt i arkeologiskt hänseende Muhos. Muhos (muhos) betyder samfug ort, och sannolikt har namnet i en aflägsen forntid ursprungligen

8/ i Leningå "

endast tillkommit något af ortens trask, ehuru det sedermera utsträcktes äfven till omgifningarna; ty namnet passar ej an- norlunda in på dess högländta natur. - Jättetraditionerna tyckas här och tyda på hög ålder. Också äro de flesta höjderna på omse sidor om Uleälf öfversädda med förelämnningar efter Lapparne. Flwad som äfven väcker uppmärksamhet äro de öfver- allt kringspredda, nu mer eller mindre hopgångna gamla tjär- dals lönningarna, hvilka här förekomma i sådana mängd, att man kunde kalla hela Muhos för en enda stor tjärdal. Jag anför detta äfven därför att de stundom, genom tidens tillgörande, äro af det utseende, att de för ögonblicket kunde blanda sig öfverant oja med irskenet af en förtida ringmur.

Ätke blott invid elfstränderna utan äfven högre upp invid sjöarna befinna sig Lapprosen och "jättläisten haudat". Så finnes i. e. Lappros, runda och af vaulig art, i Juorkuna by i Ullajörwi på norra sidan om elfven i Uesalankangas och Korkeamaankangas. Omkring 2 mil från Kosula gårdgifveri åt öster från norra sidan om elfven finnes i Pirttijärwi sjö och holme, hvilken kallas jättläis saari, hvarest skulle befinnas steningar - Lappros - och desutom en s. k. jättläiskirkko, men af dess inkränkta dimen- sioner slöt jag till att det var en stor Lappros af endahanda art som de sedvanliga. I Sangi by i Ullajörwi - norra sidan om elfven - finnes en hög Maanselkä, hvarest jag äfven upptäckte några Lapprosen, af enahanda men dessa fyrkantiga. De tvänne formerna tyckas omöjla utan vidare åtskilnad än tycke och smak. Men egendomligt för dessa röser är, att eldstaden, som vauligtvis varonas i midten af rummet, här var ställd i ett horn af det sammalt - en sak, som kunde gifva anledning till förmodan, att de ej vore Lappros. Detta antyder dock deras ålder, äfvensom deras inkränkta omfang, hvilket passar in på det vauliga Lappros. Sidorna vore näml. endast 1 fann långa och grundvalen skral. - I samma Sangi by vid Mäkelä hemman berättade man mig såsom något märkvärdigt att flere stora gropar eller "hautojä" (= jättläisten) skulle finnas, men då jag besökte stället, fann jag endast att de ommunda sandgroparna vore naturdaningar, stora urgröfningar, hvilka förmodligen varit vatten i sitt sköte, utan vidare märkvärdig- het. Deremot fann jag derstädes 2 stycken tydliga röser, run- da, 2 fann i diameter, samt tilltymmelse till ännu flere såda ehuru numer så ottydliga, att de ej kunde konstrueras. Ett trask

1) Samma fenomen varonade jag på Lajunkangas i Leningå.

läg der nedanför och de nämnda sandgropparna på backslutt-
ningen. — Dylika stora groppar omnämndes äfven i Juorkuna by 2). — Wi-
dare finnes daggros på Hirvenrähkko, som höjer sig en fjärdel
fordna sjöar, på Mäntysaara, 3 fjärdelar öster om Lahtela, der de
nämnas "jättiläisten luoloja", icke osanliga; på Pitkäsälkä i vestra
delar af socken, i Pilpajärvi i Pikkarala by en stor stenrundel
ov. fl. ställen.

Wid Hiltula hemman i Uttajärvi finnes äfven ett annat
minne efter Lapparnes hävar. Det är en tvärs öfver floden gå-
ende stenläggning, den man namnar Lappalaisten pato, och
sjelfva hemmanet anvisas såsom en Lapparnes f. d. böningsort. —
För öfrigt finnes vid Ulosflodens stränder omkr. 6 fjärdelar från
Lahtela gästgiveri en mängd sandgroppar (6 a 10 st.) af två fjuntus
diameter, med den märklighet hos sig att de äro galagga osan-
arlikheten af den formidan som menas att groppar på stenåsar
— sådana stengrytor som t. ex. de i Hienkangas i Gä beskrifva-
skulle varit ämnade till fångande af renar. Om dessa groppar
härstades vet man nämligen bestämt att de ej varit ämnade
till något annat än just här till, att fånga renar. Men de
berä. ej af sten, utan äro ingrädda i sanden, befinna sig på slät
mark och stå i rad efter hvarandra, samt äro större än de
stengrytor man i bergshöjder träffar. Sandgropparna tynde på
följande sätt till renfångst: i botten sattes hvarsa stötar att
stå med spetsen uppåt, groppen öfvertäcktes med tunna pector,
dessa med sand. Då nu renarna jagades och drefvos mot gro-
pparna, föllo de in och särades af de hvarsa stötar

Jätte tradition hakar sig ännu fast vid namnet Jäkisalmi,
enligt förklaring aittamma som Jättiläisalmi — 1/4 mil från Uleålf
åt Engesläwa till, ett f. d. sund eller bäck, vid hvilket man
i sednare tid funnit en ökstock, och hvarst "jättiläis-rau-
niöita" äro synliga; de äro vanliga runda daggros 3).

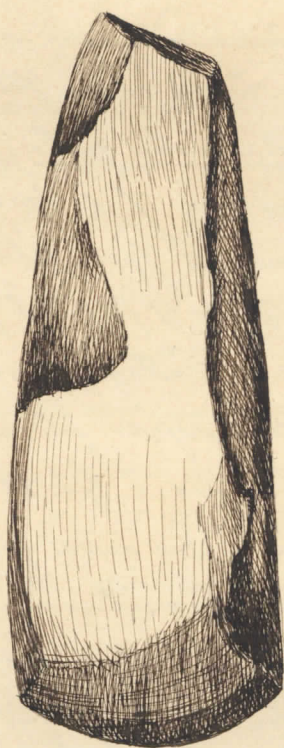
2) Enligt samstämmiga berättelser skulle i Juorkuna finnes en gam-
mal begrafningsplats, en s. k. kalmisto. Framkomme jag äfven också
visserligen en kalmisto, men — modern, kristlig.

3). Detta är åter ett exempel på huru de begge namnen — Jättiläis-
läiset och Lappalaiset — i tidernas lönghärfva sammanblandats
och huru det obestämda minnet utan vidare åtskilnad förveclas
dem med hvarandra. Allt hvad sålunda, om och till det sednare
folket hörande, numer förefaller folkäskådningen sällsamt,
föres till det dunklare af de begge namnen, Jättiläiset. Likväl
ligger djupt i förställningen rotad en skarp åtskilnad mellan
de begge folken, hvilken åtskilnad tydligast varnas då det gäller

Från detta ortens framfarna tider finnas och några andra minnen, stenedskap, hvilka här hittats. Å Rosula hemman, $2\frac{1}{2}$ mil från Uleaborg, är vid gräfnung funnet en steyxe, en aln under jord. Den är af mycket hård stenart och af följande form

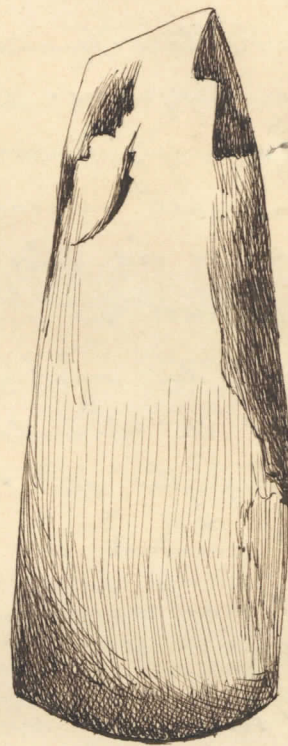
plusch

fig. d/

(framsidan)

$\frac{1}{2}$ storlek.

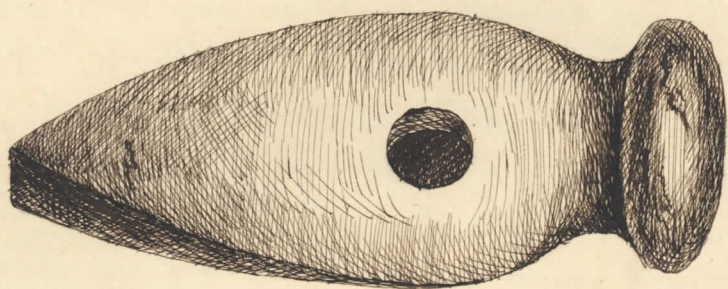
(framsidan)

Längden $7\frac{3}{4}$ tum, bredden vid egget $2\frac{3}{4}$, samt vid klacken $1\frac{1}{2}$. Af dess skapnad synes det varit en yxe, jemförlig med den Nilsson har afbildat pl. A. Fig. IX. 2. samt pl. II. Figg. 11 och 12. Af skaft har intet spår varit synligt ⁴.

att angifva hvaraderas psykiska och fysiska beskaffenhet. Osynnesket i sistnämnda hänseende återtager minnet sin fulla bestämhet; härmed är endast en föreställning gånge: likaså stora, resliga, höjväxta fättarne voro, lika små, kortväxta och obetydliga voro lapparne. — Att för öfrigt dessa fättar i själva verket utgjort en folkning i landet före, och till en del samtidigt med lapparne, är i det minsta lika sannolikt som att de i skandinaviska sagorna omtalade Dvergane, pysslingarne, utgjort en verklig befolkning, äfvensom att de motsvarande folna-(fätte) traditionerna tyda på verkliga meniskor af kött och blod, och icke blott på några fantasins dimbilder. — Att det icke är nuvarande befolkning som uppfunnit dessa föreställningar om fättarne, utan att den öfvt dessamma från lapparne, kan äfven antagas, såvida som lapparne äro erkändt små, och "alla folk af sin egen längd måste taga den måttstock, hvarmed de mäta andra."

⁴/ Detta redskap är af end. inlemnadt till Universitetet samlingar.

Å Keränen i Muhos hade och fördes vid stenverket hittats, men jag var ej lycklig nog att få det, det var för sent, verktyget var sönderslaget och icke ens bitarna hittades mer. Efter noggrann beskrifning hade redskapet haft denna form

pl. 8

fig. d/e/

och tyckes således hafva varit en kombination af de å pl. I af Nilsson aftecknade figg. 124 och 127 d. v. s. en hammars. Allt mögen nämnde det "Nuija" eller "kirves"; man hade begagnat det till att slåta salt. Tyndet gjordt i ett gräfte. — I Särkijärvi bortom Juorkuna hade man äfvenså vid gräfte funnit en "Nuija-kurikka", en sorts stengra med hål i midten. 5/

I beskrifningen öfver Muhos säger Mathesius: "nära Sotkajärvi 3 1/2 mil från Uleåborg vid stora stranden af elfven, höres Pyhäkoski brusa invid ruinerne af ett gammalt fäste". Men så romantisk utsigt och i dessa ord öppnas sig, får den dock lof att förstöras, ty efter allt hvad jag kunnat utreda och spörja af när och fjerran vrende, finnes vid Pyhäkoski inga ruiner efter någon borg, har ej heller i manna-minne funnits. Mathesii uppgift låter dock lätt förklara sig af det hörsägensvis han varit tvungen att begagna såsom källa. På stranden invid Pyhäkoski finnes en hög, tvåbrant backe, hvilken kallas Flüenlinna, det är detta som bedrogit Mathesius med klangen af sitt namn. Man behöfver härvid icke tänka på någon verklig borg eller ens den minsta tillstymmelse till en sådan, utan det är själva den naturliga branten som af allmoget nämnes "linna". 6/ Gent emot på norra stranden finnes invid vattnet en sorts grottbildning. Det är som om den heliga forsen i en af sina vredes stunder

5/ Stud. Carlenius sades hafva rest i dessa tyar och samlat hvad han öfverkommit i måhända ha ha lyckats inlösa denna.

för mig

6/. Exempel härpå skola vi finna äfven framdeles. — Denna backe utgör en af de branter med hvilka Pyhäkoskis stugar i Pyhäforsen.

skulle störtat sig på dessa klippväggar, hvilka vilja bestamma dess
lopp, skurit in och lossat klippans fogningar, men, seende sitt verk, kom
mit till besinning, hejdat sig och återvändt. Grottan, befunnit just vid
det ställe der tätarna gå närmast klippans, erbjuder skydd för väder,
vid sidan af densamma finnas några väggfasta stenar, hvilka till
skrifvas fältarne och kallas "fältlästen iståmet".

vid talet om den heliga forsen så vi icke förbigå orsaken till
dess helighet. Härvid förmåler tradition följande: Det var en tid
da ännu ingen vägar fara ut för Uleälfvs bräddande vatten. Då
kommer en Ryss (Idenäläinen", kanske af de arkangeliska böjman)
och sätter ut för elfven. Men kommer till Pyhäkoski, tisknade
han och gjorde ett lofte: "jos päästät min släwänä minn olkoon
pyhä, olkoon sulle myös uhri wuodessa!". - Han kom helbregda
ner - sagan säger genom att han styrde efter en träd det han kastade
de i vattnet - och hvarje är tiger därför forsen en offer, och
om det lönhända för en är "jääpi welaksi", så tiger det dubbelt
ägen en annan gång. Man vill nämligen hafva det bekräftadt,
att hvarje är någon skall drunkna i forsen, och tror derpå. -
En annan tradition ville det till ännu hafva att jorden skett
på en söndag.

Halft sagan, halft historien tillhörigt är en föremål, befunnit
ligt 2 fjerndelar från Syväys gästgifveri invid allmänna lands-
vägen i Muhos socken. Det är en sten, kallad Ruskonkiwi.
Frosterus i sitt manusk. Breves Observ. nämner om stenen: "den
finnes uthuggit Svenska Cronan, Ryssarnes kors och daggens kam-
mar, hvilka märken nu ej mer så grannt kunna igenkännas, men
för några tider varit helt synliga". Den skulle sålunda ut-
gjort någon gränsesten emellan dessa folks egor. Äfven Matthe-
sius omnämner den på enahanda vis, tilläggande att dessa
märken dock numera "alldeles icke eller mycket ottydligt kunna
ses." Då den sålunda i gamla beskrifningar omnämnes, och
i orten har sin ryktbarhet, må den här närmare granskas.
Frankommer till stället och sedan jag fuktat de numera verk-
lige ottydliga märkena, för att bättre kunna urskilja de-
samma, fann jag efter noggrann undersökning, att man
något romantiserat upp saken. Ett kors syntes visserligen,
men hvarken hämnare eller krona. Ty, hvad man antog
för hämnare har visserligen formen af en sådan, men då

7. Denna tradition är dock icke tillfredsställande, den visar endast
en sednare religionsforms försök att förklara ett af minnena
från en föregående - minnen som de ana, icke begripas. - Man kan
nåra våra förfäders bruk att helga vissa ställen och föremål i na-
turen. Annan förklaring behöfs ej. Och den naturkänsla som tyddit
dessa ställen vara heligt, har varit sann och säker. - Hvarför för
öfrigt tradition tillskrifver händelsen en Ryss, sker måhända der-
för att man ej tilltröste en landsman om ett så grymt lofte om
offring.

den är alldeles utan minsta spår till skraft, samt flerfallt djupare och fullkomligt bibehållen, under det de öfriga synbarligen äro utnötta, är det mycket tvifvelaktigt huruvida man får anse den för annat än en naturdaning af den art som man ofta nojs ser, och som särdeles ofta framtes sig på stenarna i Sångi by norr om elfven, der man inom landsvägen kan se stenar, i hvilka synas spår t. ex. af en menckofot, kofot, hästfot o. s. v. Hvad åter kronan angår kan man visserligen, i fall man envisas uti att deri vilja se en krona, gå det dertill, ifall man gjelf något blundar och för resten antager att konstnären varit en äkta fuskare, men jag skulle hellre och naturligare anse det för öfra delen af ett något utnött A, helst det i linien bättre passar till de öfriga bokstäfverna, än till ett kronamärke, i hvilken händelse man åtminstone väntade sig att det vore bragt i någon ordning i förhållande till de andra förmodade riksmärkena. 8). Ett stycke deraf är inhugget årtalet 1681 (el. 1891 såsom allmogem läser det upp. och ned vänt), hvilket bör gifva någon handledning vid utronandet om eller hvad gränsesten det varit. Stenens utseende med de deraf gjorda inhuggningarna är sådant:

fig. 81

Dess storlek är 9 fot lång och 4 fot hög, och har sammokt ett vida ansenligare ut förord, då hela den flacka nejd om omger den och nämnes Ruskonkangas var skogslöv och emn. Dess namn förmodas jag härledas så att mossan eller ett förordna häret först innehaft det namnet, möjligen af en rödaktiga mossan som ofta betäcker här och hvilken elfven här visar sig, samt stenen deraf uppkallats såsom deraf belagen. - Sten är icke utan sin märkvärdighet och af den folket har funnit det, hvarföre det utrestat stenen med

8). För något annat kronamärke än detta, har här icke funnits plats, och de män och kvinnor, hvilka samlades för att nyfiket betrakta mitt görande, betygade att inga andra märken der någon är funnits. - Om de uppgifna dapphammar har allmogem en egen, cynisk, åsigt; de hänföra den till Ryssen.

med rikedom och hemliga skatter, samt låter tillockmed gräpning
derstades hafva blifvit företage af någon lycksohane, hvilken
dock snart gäld upphöra för manande tåken. Dess läge är sådant
att korset temligen nära visar i norr, söder, öster och väster med
sina ändar, den östra armen visar dessutom på Pyhäkoskis första
fall ur Sotkajärvi. —

Traditioner och minnen: Näkkönen, hemman $\frac{1}{4}$ mil från
Muhos kyrka, der en korslada funnits i hvilken man offrat, och
Trattila i Pyhäfors, der man offrat lax, omnämnas af J. G. S. (Myth. Fenn.) men begge dessa äro numera utgångna ur min-
net, det sednare äfven till namnet. — Urdone upptejger densamma
”Nykyri, en bonde, hvarefter en gård i Muhos ännu nämnes, skal
med sina grannar och anhöriga, så benämt de ströfvande Rysske
partier under stora fejden, att blodet flutit på isen och kyr-
kan blifvit fräslt från fiendens brand, hvilket skall vara
händt då Limingå kyrka af Ryssarne brändes 1591.”

Med anledning häraf sökte jag samla hvad traditioner
om ännu möjliga skulle förtälja och lyckades uppteckna
följande intressanta uppgifter: Nykyri var en i högt upp
stående man och mäktig trollkarl. Då nu Ryssarne kommo
österifrån och hans ringa skara af anförändlar väfvade för
fiendens mängd, sökte han uppmuntra dem dermed att det skulle
blifva inget konst, att, om de funne sig för svaga, för mera d. e.
folk, större under hade han gjort; han behöfde endast blåsa
sa ut en handfull fjädrar i luften, så skulle dessa förvandlas
till män. Ryssarne kommo, Finnarne retirerade från
kyri till Walkola, då måste Nykyri tillgripa sina trollkonster.
Men icke en handfull utan en hel säck af fjädrar utblåste
han då i luften, och genast förvandlade sig dessa till strid-
bare män. Mod lifvade nu alla, en skarp strid uppstod
på isen mellan Nykyri och Walkola, och slutligen brytes
Ryssarne till vika. Nykyri förföljde dem ända till Nenä-
kängas, 2 fjärdelar åt Engeslävä till och Limingå. Detta
skedde ”uden woden päivänä”. — Plötsligen hade han visat
sig för det i Limingå kyrka till gudstjänst församlade
folket, berättat dem om fiendens ankomst, och då de icke
satte tro till hans ord, hade han refoit upp sina klä-
der och visat sin blodiga skjorta. — Nykyri var en mörk
lätt dyoter figur och kallades gementligen ”Musta-Ny-
kyri”, äfven med afseende på hans dunkla väsen och troll-
dom. För öfrigt beskrifves han såsom högväxt, magerlagad
atrustad med stor kroppstyrka och vighet, hvilka egen-
skaper han dock sällan begagnade sig af, ty visdom var

honom käre. — För alla de skador han visste Gereda Ryssen,
hatade dessa honom och sökte på allt sätt förfölja honom och
hemsökte hans familj med olyckor. Han själv måste slutligen
fly, och omkom i mytiskt dunkel, utan att någon om ho-
nom vidare visste hvar eller huru han slutade sina dagar.
Endast till sin son hade han sagt "tuonne jäivät hopeani" vi-
sande på ett kvar på samma sida om Muhosfloden mellan
denna och Uleåelf. Sonen hade försökt uppgräva det men
kunne inte upphöra, emedan silfret var bundet af "linastus sanat",
den fadren glömt meddela.

Detta från 1500 talets strider. — Minnesmärkena från "öfre-
denns" tider bestå åter i talrika undflyktsporter strödda i öde-
markerna. Sådana finnas t. ex. på Tunturinkangas, Rokuanwaara,
Markuksenkangas m. fl. ställen, och glätade sig några traditi-
oners derkring. Så skall t. ex. på Tunturinkangas en mycket stor
hoppsökt sig tillflykt; men då Ryssarne kände af spären
och med tillhjälp af "kivankuontolaiset" hittat reda på dem,
hade de alla blifvit nedgjorda, och så fega samt uppskrända
voro Finnarne, att hela denna mängd af folk utan motstånd
lät sig nedgöra sig af endast 5 st. Ryssar. — Å Markuksenwaara
skulle finnas icke mindre än 4 st. sådana undflyktsporter
d. v. s. ruinerne deraf och tros de äfven förvara guld. 9/.

Öfver-å-vis Rokuanwaara så berättades åter enahanda historia
om Tunturinkangas. Denna gång var det 9 Ryssar
som skulle mördat hela den flyktande hoppen, då plötsligt
berömden bonde Räsänen skulle visat sig och ensamt för-
trifvit eller nedgjort alla Ryssar: 10/.

Bland öfriga sagner från öfredens tider hör hit öfver
namnet Norkhola, en gård där Ryssarne brant husbonden
öfrande på en sten, sedan de först uppbrant gården. — Från
Niskakoski berättas följande: allt folk flydde från fasta
landet och dölde sig på Raappana holme. Endast en hä-
ring blef kvar och gömde sig under golfvet. Ryssarne kommo
in i huset och funno det tomt. "Na, tässäpä asu ennen pu-
"

9/. Med anledning här af berättade man följande anekdot: En "Noki-
matti" benämnd personlighet hade engång företagit sig att upp-
gräva den förmodade skatten. Som man vet skall man vara tygl
och förbehållsam i sådan öfver. Men sedan Herr Noki-Matti efter
svårt betande och arbetande ändligen lyckats stöta på kistan och
tagit den i sin hand, utbrast han triumferande "aha, perkele,
götöpa ma sur sain!" — och med detsamma sjönk skatten öf-
tid i jorden tillbaka. —

10/. Detta berättade man såsom exempel på huru slagna af skräck
och fega människorna då voro, med tillägg "Gud vet huru de nu
skulle uppföra sig!" —

heliäs akka!" - sade en af fjenden då förundra. - "Eijä min puheliäskaan" - skrek karingen under golvet, glömsk af sitt lag. Hon upptogs och trängde ad uppenbara äfven de andra gömsta len, hwarefter hon likafullt jemte de andra nedgjordes.

Utom hvad som nämnes om Nykyri och huru han räd dat kyrkan från brand, fläta sig mig veterligen inga minn kring densamma, och kapellkyrkan är temmelige ung ännu. Det "Jättiläisten kirkko" Warelius omtalar måste antingen vara det stenrös jag ofoanföré omnämnd såsom befunnit i Pirttijärwi, eller ock möjligen det äfven omnämnda "Flieen linna", hvilket sålunda skulle gifvit anledning till twenne bristfälliga hörsägens-uyygifter.

Limingä Socken

med Kembele, Lumijoki, Temmes och Tornäwä.

Wid namnet Limingä hafva vi åter ad sinna om Mathesii kuriösa förklaringar. Limingä kommer från folkslaget Lami eller dima, detta åter från hebreiska ordet למא; släkte, folk, härstammande från samma moder, hwaraf lauma = skock. Ty såsom det är allmänt bekant ad vår nord i menskoalstäm är mycket frukttbarare än Söderländerna, så hafva kanske folket här fått sitt namn af sin fruktsamhet och blifvit kallade liksom et folk härstammande af Jä Stammödrar. Icke heller kan ju någon neka ad ju samma fruktsamhet finnes äfven i andra delar af norden, så ad denna härledning icke synes osannolik. - Osannolik förefaller de dock oss med sitt hebreiska ursprung, och vida osannolikare än den af Mathesius förkastade förklaringen om en dagge, som gifvit detta, liksom en annan Ulea, sitt namn. Märkvärdigt nog insisterar ännu folktradition på denna förklaring. Den förmåler ad en Rappe wid namn Limmi hån nedratt sig för fiskets skull, och gifvit orten sitt namn. Och denna kolonisation skulle icke skett enstaka blott, utan i sällskap. Så t. ex. skulle en Flerwi bosatt sig och uppkallat Flirwas = niemi, Ranto Rantakylä, Wirkki eller Wirkuu Wirkkula o. s. v."

U. i sammanhang härmed visste tradition äfven förmåla, ad da

Ehuru Liminka torde vara sent nog befolkadt i jämförelse med Salo, Kemi och Gjå — såsom äfven dess fattigdom på arkeologiska minnen gifver vid handen — finnes dock äfven här några minnen, hvilka tradition tillskrifver en tid före den lappiska t. v. s. till jättetiden. Ty ehuru numera med hvarandra förblandade, utgöra dessa tider i folkminnet tvänne olika skiften, och dessa äro jemte distinktionen mellan hedendom och kristendom de enda perioder folket känner i sitt lif. —

Till denna för-lappiska tid hör, genom namnet, t. ex. "Jättäläisten kangas eller Linnankangas i Jemmes bakom Koskela hemman. Här varnas ännu s. k. "Jättäläisten raunioita" = Lappros, inramlade stenringlar. Utom detta Linnankangas finnes i Jemmes äfven ett dinnanmaa, des man äfven varnat en sorts stenomgårdning, men af föga betydelse. Äfven den sades vara "Jättäläis-rakennus". Ytterligare ett Linnankangas eller dinnanmaa (ömsom) finnes i Tornåwa bakom Matila hemman. Anmärkas må, att vi nu äro vid trakter, som äro på lågländla och jemna, att hvarje berg, helst om det utgöres af en aldrig så liten tillstympelse till någon sorts regelbundnare form, får namn af fästning, slott, "linna" &c. Här, på detta Linnankangas, finnes af de sorts örten, hvilka från någon löja trättformigt nedåt och äro bildade af hufvudsakligen stora stenar. En s. k. Jättäläiskirkko sades finnas på Mustosenkangas eller — mäki, i Liminka o. 3 fjärdelar ofrån för Wirkkala, men då män, hvilka der varit, sade sig icke hafva kunnat upptäcka något, ansåg jag ej tidspillan värdt att besöka stället. Det sista stället der Jättarne skulde godt sades vara vid Tornis boställe.

Lapprosen finnes för öfrigt t. ex. på Pukamaa, höjd i närheten af dinnanmaa i Tornåwa, äfvenså på Mustosenkangas o. s. v.

Limmi, dappren som gifvit orten sitt namn, hade slagit upp sina bopålar på en höjdsträckning närmast till hafvet, och kallas denna ännu deraf Lapinkangas, samt utgör detta låglands första bröstvärn mot hafvet, sträckande sig i en halfrundel mot Lumijoki. Verkliggen tyckes

sistnämnde tre lappiske män på en fiskarefärd icke nöjdes med att tredela Jängsten, gaddade sig de tvänne förre ihop, bragte Wirkka om lifvet, samt tudelade Jängsten.

2). Jmfr Linnastenkangas i Wihandi, Linnala i Paawola o. s. v.

också tradition hafva sken af samning för sig. Då jag be-
sökte stället ^{3/}, fann jag nämligen der i själva verket spår
efter forna lappkojor, hvilkas utplånade skick vittnade
om hög ålder, liksom de sedermera, då jag jämför dem med
de öfriga i socken, ingifvit mig den öfvertygelsen, att de vore
de äldsta. Men är sannolikt synes alltså att vi stodo vid
den nämnde första kolonistens urgamla böningsplatser, vid
stenar, hvilka ännu, liksom Grecklands öfne fordom, för
kronologien äro - gåtor. Äfven lagel passas in på den upp-
ställda förmodan. Det bekräftar sig att alla dessa kust-
socknar erhållit sina första bebyggare för det rikliga fisket
i hafvet och i elfvarne. I detta hänseende haf för den
lappska kolonisten Lapinkangas haft ett fördelaktigt läge,
såsom fordom belaget utmed hafskusten, så att vägorna sköjt
dess fot. ^{4/} Denna tid är lätt att föreställa sig då man står
upp på Lapinkangas och låter blicken fara omkring åt haf-
vet till. Allt är en låg, jämn slätt. Hwad själva lemningarna
beträffar, så vore stenarna här lagda i fyrkant med 8 fot
långa sidor. Tre eller sådana upptäcktes, men i den första, el-
jest den tydligaste, syntes numera intet märke efter eldstad,
hvaremot jag vid de tvänne andra otydligare, var i tillfälle
att observera samma egen-domlighet vis-a-vis spisen, som
jag äfven varonade å Maanselkä i Sangi by af Ullajärvi
kapell. Eldstaden var nämligen icke såsom sedvanligt i
fyrkantiga stenrosen midt i den forna kojån, utan i ett
af hörnen. Stenlemningarna vore för reste af sedvanliga
dimensioner. För öfrigt är Lapinniemi i Lumijoki i smält
för Lemingå, hvad Terwola är för Kemi, koncentrations-
punkten af de lappska minnena.

Jag har förut, i beskrifningen öfver Uleå, antydt,
att sammansättningar af ett visst dunkelt ord meteli,
i dessa orter talrikt förekomma. Lemingå har åter exempel
härpå. Omkring 2 fjärdelar från Lumijoki kyrkka vid
Sallinen, finnes en stenås Metelinkangas. Denna har dock
ingen vidare märkvärdighet, än att några rötter der fordom
vare synliga. Också är det nämnt, att Mathesii "Phoenix
ibland berg", Metelinwaara, sannolikt är det Witaselkä,
som ligger mellan Kembele och Muchos.

^{3/} Jag var härvid ledsagd af pastor Hällfors, hvilken benä-
get följde mig mångenstädes.

^{4/} Såsom prof på tillandning må och anföras, att man å Toppula
hemman öfvanom prestgården vid Lemingå å, 3 aln under jord
funnit ett gartygsbotten.

Släpforutom har dimingå twenne interessante saker fram sednare,
ehuru derfore ej mycket klarare tider, ad erjuda at forskaren.
Omkring en verst fram n.v. kyrka gar allmänna landsvägen öfver
en mindre upphöjning, om hvilken fornsagan vel fortälja, ad den
sett andra tider. Samtiden passerar nu obekymrad fram öfver den
samma, okunnig om ad derunder slumra sklergamlas minnen, min-
nen, dels glömda, dels i dunkel gömda. Så mycket man med så-
perhet vet är ad denna backe, som nu på sin rygg bär den breda
stråtvägen, fordom varit platsen för ortens gudstjänst. Här har
stätt icke mindre än twenne kyrkor, begge sorgliga i äminndse,
begge vid sig fastande minnet af de blodiga nabofejderna i
slutet på 1500 talet, begge blefna lagornas rof genom fiende-
hand. Årtalen för händelserna äro 1589 och 1591. Men, Mathe-
sius säger ad moderkyrkan i dimingå blifvit twenne gånger
af Ryssarne upptränd; J. Snellman ad kyrkan 1582 blef
upptränd; några uppgifter öfverensstamma äti ad Ryssarne
äfoen detta år varit i Österbotten. Skulle detta vara den tredje
gången? 1582, 89 och 91! I det fallet framstår backen
som en brännande bloss fram dessa dystra tider. - Men, ej
nog härmad. Backen bär här till ännu namnet Linnukka
d.v.s. det lilla fastet. Ett sådant namn har aldrig kunnat
utan grund blifva stället gifvet, ty backen är icke af dem
som i sig själwa tjuda skydd. Nödigt är derfore ad något
mindre faste der verkligen varit uppfördt. Också tyckes
tradition ännu, ehuru visserligen dunkelt, vilja erinra sig
något dylikt. Man berättade ad der stätt någon sorts befäst-
ning, "linnotus", långt bort i tiden och före ofreden ("ennen
isoo wihaa"), men när det blifvit uppfördt, eller i hvilka
fejder det haft en roll ad spela, det var sagesmannen ö-
kändt, liksom det torde vara historien till vidare ad prob-
lem. 6/

5/ Drog. De Urbe Ulsoa.

6/ Mahända är det ad tillskrifva fejdena vid tiderna af det
"stora ryska kriget", hvilka äfoen hemsökte Nemi. Det andra alter-
nativet man har ad välja på är 1580-95 års stridet. En tänkbar
möjlighet är ock, ad det icke varit något självständigt faste,
utan, t. ex. vid sistnämnda tid, efter någon af branderna, blifvit
uppfördt för ad skydda den under byggnad varande, eller nyuppi-
byggda, kyrkan för hastigt anfall och förnyad brand. - Med
allt detta har emellertid stället fått en viss mystisk sken i
folkets ögon; det har fått sin "haltia" såsom allt dylikt. Exempel

Toja mindre dunkelt i hågkommet, Churu dock redan föraste till den skrifna historien, är det andra stället, och så det ett fäste. På det ställe der den n. v. kyrkan, och - närmast - kyrkstapelns står, har nämligen äfven en befästning varit uppkastad med jordvallar och trädmurar. Traditionen visste finlända att äfven det hört till tiden "ennu isoa wihaa" och - närmare - till Klubbekriget. Måhända har den äfven då beagnats, men den skrifna historien gifver vid handen, att den varit med i tiderna närmast före deltsamma, i de strider som sågo kyrkornas brand. Det var här inneväname tappert förvarade sig mot Pyssones anfall 1591, det var här man sköt med en läderkanon, hvilka för fästet var af den betydelse, att, då densamma genom misstag i laddningen upphörde att skjuta, befästningens fall var en omedelbar följd. 7. Denna befästning skall hafva varit synlig ända till sednare tider d. v. s. ända tills man behagade det utsynga kyrkan. 8.

För en stora ofredens tider förtäljas de varliga mordscenerna med tyjäl följande färor, och till denna fredlösa tid hänföras alla ställen, vid hvilka begreppet död fäster sig. Exempelvis i Tornåwa nära prestgården en s. k. "kalmisto" - ofredens tider. Det är och denna socken som har att tjuda på den ryoligaste af alla ryoliga berättelser från denna tid: historien om modren med de sju barnen, häslaset och de sju döda människokropparna, hvilka alla efter hvarandra blefvo till föda använde tillis ordningen kom till egna barn, hvilka likaså efter hvarandra med sina lik mättade sina efterlevande anhöriga. Händelsen passerade på Haara gård i Simungå.

härpå är följande tradition. På backen har i sednare tider ställt en goarn, tillhörig Nikula. En gång då det var så brädt att snalningen måste fortgå långt in på natten, hade för mjölnaren plötsligt visat sig en skepnad i hvit skjorta. "Låt mig få hvila mina ben i fred och stör mig ej i min sömn!" talade skepnaden. Förskräckt hade egaren genast stannat goarnen, och till tacksambel härifrån hade skepnaden för honom uppenbarat en skatt på det ställe der "linnan" fördom ställt. Mjölnaren gräfde och fann kistan, blef rik och flyttade goarnen. - Grafvar och ben hafva till sednaste tider hittats i den nu äger blefna begravningsplatsen kring de förra kyrkorna.

7). Y. K. Nuija Sata II. 15. - Jmpfr Solovetska Klosterkrönika Suomi 1843. IV. om ostrogen i Simungå.

8). Hvarföre man just hit midt på ett förtida minne - eukens liksom för att uttricka sitt förakt för landets fornhistoria - behagat utsynga kyrkan, legger i det fördolda; men sorgligt är emellertid, att, om, såsom det påstås, befästning ännu vid utsyngningen

Sedan dessa sorgliga tider utdecimerat befolkningen, är det ej underligt om den derpå vidtagande kolonisation från olika delar af landet gjort epok i befolkningens historia. De gamla elementer af Sawaster, Sawolaxare och Karelar, hvilka förut funnos i Österbotten, fingo åter ny förstärkning. I de flesta socknar finnes spår häraf. Sanningen tyder bland andra på följande namn: Kyrö, Wäisälä och Karjala - allas i Suomijoki Lapinniemi. Kyrös första bebyggare sådes vara "Hämeenmaasta", Karjalas från Karelen, och om Wäisälä berättas sagesmannen, att han själf var den femte telningen af den familj, som från Wäisälänmäki i Savolax kommit och uppkallat hemmanet efter sitt förnäm hemvist. 11/

Öfriga namn: Soini ett hemman i Lapinniemi by, om hvilket man berättat, att det blifvit uppbyggt af en af Nälwas söner, som hit rodt på en enda dag från Paldamo. 10/ Sagan mytisk och okänd. - Pappisaari vid Tornåwä elf, fördom ö, nu äng, der en prest vid något tillfälle skall blifvit dödad, när och huru, okänd. - Pispanmäki och Pispanjerä, wardera i Temmes, namn som åter höra till de talrika biskopssägnerne. Det förre sådes fått sitt namn deraf, att en biskop själf under swär pest och smitta här begrafvit en mängd människor - Sen har man här också hittat; det sednare åter deraf, att detta varit det yttersta stället, som biskopen besökt under sin härvaro; i åkern sådes fördom blifvit hittad en stor järnkula.

var bibehållen, icke ens en officiell myndighet ansett den wård att ostörd gwarsta. Fluruvida myndigheten ens lätit afteckna densamma, innan den utplanades, är mig ännu icke känt.

11/ Ur anteckningar gjorda på vandring 1855 har jag funnit att ett sådant berg verkligt finnes på Onkivesis westra strand, der det utgör den förnämsta höjden.

10/ Gan. Myth.

Siihajokki Socken
med Rewolax, Paawola och Toantsila.

Redan för 80 år sedan, år 1783, äro denna sockens fornlemningar undersökta af Ganander och resultatet publiceradt i Åbo Tidn. för samma år N: 24. Fordenskull ansåg jag mig ej behöfva änyo besöka samma ställen, hvilket och varit föfångt, då jag naturligtvis funnit stenlemningarna i rubbadt skick. Här skall således af mig endast anföras några äldre ~~minnen~~ namn, jemte beskrifning på twenne ringmurar den Ganander för lösligt vidrört.

Envid Wuorenkangas sträcker sig twert öfver Siihajokki elf en stenbyggda under wattenet, synligt vid lågt wattenstånd uny. I aln under wattentytan; denna stendämning kallas Jättiläisten silta. Jag har ofwänföre i beskrifningen öfver Gä anförd en dylik stenbyggda, nämnd Flänsplats, och derwid gjord den anmärkningen att den möjligen kunnat vara af mensko-hand antingen uppförd eller åtminstone påökad för att tjäna till wärn mot fienden. Denna Jättiläisten silta ökar än med möjligheten af ett sådant förmodadt ändamål, det förefaller annars oförklarligt noy.

Lappnamnet guarstar har åtminstone i twenne benämningar: Lapinniemi i Siihajokki, södra elfstranden, samt Lappi by i Paawola.

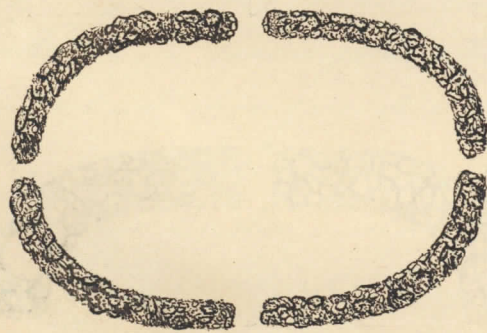
Minnet af ofriga kolonisationer befoer t. t. i gårdsnamnet Hämet vid Siihajokki elf, koloni af Jawaster; Matelanpera i Paawola, enligt tradition på stället koloni från Maaninga i Sawolax.

i Salo och andra orter kring Paawola visste man mycket förtälja om en gammal korsformig kyrkoruin. Möjligheten af en korsgraf spökade för min föreställning, men, sedan jag efter mycket betände ändligen lyckades komma ruinen på spären, fann jag att det visserligen war en ruin, men af temmeligen ringa arkeologisk betydelse = grundvalen till en tillämnad kyrka, kristlig, modern. Det war vid Flemmi gård i Paawola. Man läser någongång ämnat det byggda kyrka, men sedermera ansett stället olämpligt och upphört. — Vid Kokko gästgifveri visade man mig ett,

Flautapakka benämndt ställe, dit man påstär att menskolik
blifvit jordade under stora ofreden; egaren af stället hade ännu
gräfla upp det till potatesland, men då kurrangel och kufvud=
skallas förjäl komma fram, hade han förskräckt upphört.
Stället synes snarlikt en gammal tjärdal.

i Porslax förekommer åter ett Metelinkangas dock u=
setan vidare arkeologisk märkvärdighet, det var en stenig sand=
ås. — Ett annat Metelinkangas befinnes ytterligare i Paawola
i Pehkola by, södra sidan om elfven, och sådes där vara en
"linna" alldeles dylik, som å Linnankangas (nedan). Sagesman=
nen var dock ensam, och jag var icke i tillfälle att kontrolle=
ra hans uppgift.

Skad nu de tvänne ringmurarna beträffas, så är det förte
märkliga derwid, deras närhet till hvarandra. Då i alla sockname
norr och Siikajoki denna sorts fornminnen icke kunnat voras
— Metelinkirkko i Lja behöfver ej skildt undantagas, då dess an=
damål tyckes varit helt annat — befinnes här tvänne inom en
fjerndels omkrets från hvarandra. Det är i Paawola de tredje
åro. Den ena af dessa är uppförd å Linnankangas i Pehkola
by, invid Mäkelä hemman. Det är en aflång rundel, uppförd
af sten, numera i skvalt tillstånd. Murarna äro ofvervuxna,
höjst obetydliga, höjden håller den är storst ej mer än
2 fot, bredden — svar å bestamma i anseende dertill att
muren så snart afskiljer sig från jorden — kan antagas till
4 a 6 fot. Ännu svårare är att urskilja portarna. Efter någ=
ra injunkna ställen kan man dock skonja att muren haft
4 sådana, temligen regelbundet emot hvarandra. Ringmuren
går deraf följande utscende

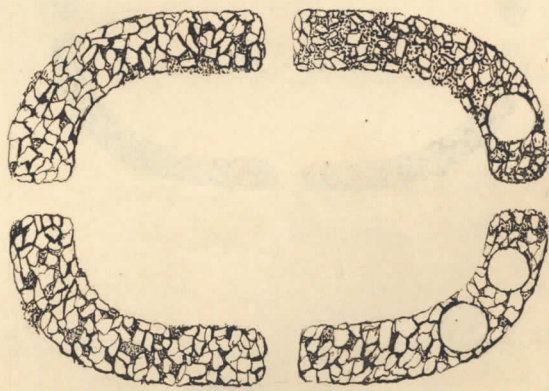

Den är belägen till sin hufvudsträckning i norr och
söder, håller i längd med inräkning af murarna 93 fot,
samt i bredd 62. Öaktadt det ringa skydd murarna kunna
gifva genom sin oöfvervuxna obetydlighet — och föga anled=
ning är att tro, att de någonsin varit betydliga, då föga

spår af ras märkes — är det dock troligt, att ringmuren varit
 ämnad till försvar. Denna tro blir sannolik genom befäst-
 ringens läge. Ju mindre skydd murarna nämligen erbjuda,
 dess mera säkerhet erbjuder lokalen — och detta har man
 sannolikt äfven beräknat. En höjdbildning sträcker sig un-
 gefär vertikalt mot Siikajoki elf och slutar med en Bergs-
 udde. Det är på denna udde ringmuren är belägen, i ytter-
 sta ändan deraf. Mellan Bergsudden och elfven ligga låglänta
 sträckor, men själfva udden slutar så brant, att det på
 några ställen vore nästan omöjligt att slippa upp ifall
 träd numera ej vore på sluttningarna, med kottikas tillhjälp
 det nu är en lätt sak. Genom dessa branta sluttningar har
 ringmuren haft säkerhet nog mot anfall. För öfrigt flyter
 elfven på ett stenkasts afstånd och kröker sig omkring ud-
 den. Om stället hade allmoget inga traditioner, och detta är
 en egerdomslighet som äfven de andra, till försvar uppförda
 ringmurarna, hafva gemensamt. —

Såsom vi nämnt finnes nära till denna ringmur på
 Linnankangas märkvärdigt nog en annan, till dess yttre
 formen enahanda. Den är belägen på Pesuan Kangas,
 nämnes af allmoget Jättiläisten linna (och så hauta), och är
 densamma som Ganander i sin Mythologi (!) sålunda om-
 talar: "En stenhögd i Paawola af Siikajoki Socken i Åsterbotten,
 der jag den 16 Sept 1783 nedrasade 4 stenhögar; det är en stor
 stenrundel, liknande en gammal skants eller fäst, Linnat,
 med 2 portar på en ganska brant högd, mit uti låg och
 slät utan stenar, men omkring murad af gråsten. Förhända
 en kalmisto såsom t. ex. Kalmasaari i Mangila trösk".

Denna ringmur, hvars karakteristiska i jämförelse med
 den af Linnankangas, är murarnas bastanta bredd, har
 detta utseende:

Linnankangas ringmur höll till sin största bredd blott 6 fot,
 hvaremot Pesuan Kangas borg håller ända till 12. Höjden är

fig. g/h

4-85

här likväl icke heller betydlig, större dock än den förras. Linnankangas hade 2 fot, här är de från 2 ända till 6 fot höga, med märken efter ras. Dimensionerna äro för öfrigt med murarna inberäknade: längden = 106 fot, bredden = 74. Ringmuren är belägen på en höjd, som jordom tyckes varit en ö, och intager denna höjds spets, hvarifrån sidorna sedan slutta rundlombing.

Att det varit en sådan "kalmisto" gånader förmodas, är icke troligt; sådana torde då finnas talrikare och på sådana orter, der man vet att folk jordom bott, men detta är dock ej fallet, ty hvarken Sals, Kemi eller Gå hafva t. ex., bland dessa kända socknar, exempel på sådana. Är Pesuanhangas en kalmisto, torde väl med lika skäl äfven Linnankangas vara det. Oförklarligt vore dock i detta fall huru man just här behöft twenne begravningsplatser så nära hvarandra, utan att man härstädes hade anledning att förmoda större öfverbefolkning eller större dödlighet, än annorstades. Såsom en förmodan, med sken af större sannolikhet för sig härledd ur deras läge, kunde man då hellre framställa det, att de varit fästet uppkastade af twenne mot hvarandra fjentliga stammar eller släkter, hvilka här bevakade och sökte skydd mot hvarandra.

Hvarest de grafvas varit dens gånader nämner sig nedrasat, kan man numera ej se, såframt det icke varit de urgröningar, som äro synliga midt på muren — de i figuren uttryckade små rundlarna — hvilket dock knappt låter sannolikt. Förmodligen stodo de på slutningen af backen.

Såsom ett ytterligare exempel till den anmärkning jag gjort och ofvanföre vid denna namnen i denna gå anför — att nämligen, i dessa jemnstäckta orter, höjder som till det yttre likna borgar d. v. s. om de hastigt resa sig upp på en slätt, hafva en regelbundnare form, och, tilläggas må, om de stå enstaka, omgifvas af kår och mossor, samt synas erbjuda något sorts skydd eller tillflyktsort, för namn af fäste, linnat — må anföras att i Mangila by en gård är upprest på en sådan höjd, och närmast Linnala, utan att på den höjden någonsin någon befästning veterligt varit uppförd.

Utom sina stora minnen från 1808-9 års kampanj; har socknen några från öfreden, samt från slutet af

Salo Socken

med Urhandi.

Salo är norra Österbottens äldsta kulturort. Dess historiska data gå längre tillbaka i tiden än någon af de öfriga, och dess arkeologiska minnen äro ganska talrika. Salo är den enda af här beskrifna socknar, om hvars namn man icke behöfver stanna i något tvifvelsmål. Salo är skog, skogbeväat ställe, isynnerhet ö; deraf ortens namn. Samma egenskap tyckes socknens enda kapell dela: Urhandi = Udi = hanti, Urhanta, har efter lefvande traditioners samstämmighet fått sitt namn på följande sätt, som tillika uppdagar dess första finska bebyggares härkomst. Trene män kommo, i tider längre tillbaka, från Tavastland hit och slogo sig ned kring ett träsk som ligger invid n.v. kyrkas, en på hvarje sida. Flur ett var läier dock den, som redsatt gent emot n.v. kyrkotrand, på andra sidan om sjön, funnit ald han i anseende till skogshygge blifvit misöbytt, hvarför han med blicken fast på den grönskande löfskog, som stod snitt emot honom på andra stranden, utropat: "Ei - tuollapa wi - hanta metsä, sinneppä minään lähen!". Och deraf dess namn, "grönskande", ehuru kapellet - utom kring sina tre sjöar - är mer grått, än grönskande.

Ufall man åt de i folktradition lefvande föreställningarna om Jättar och Fluss folk gifver någon betydelse - och den betydelse måste dem väl åtminstone tillerkännas, ald de häntyda på en förbefolkning, skild från den n.v., äfvensom från den lappiska - far denna socken en vidsträckt utsigt nog i forntiden. Fonden i denna tafla bildas af de märkliga fornminnena i Pattijoki by = grafkummel, kallade "Jättiläisten haudat", en hög ringmur nämnd "Jättiläisten linna", hvarom nedan; samt, närmare scen, traditionerna från Hummastinwaara. Dessa traditioner må anföras emedan de tillika visa huru fritt och naivt folket rör sig i anakronismer. Flår på detta

*) Som jag af i början anförd orsak ej kunde uppehålla mig

berg bodde jättar sedan långha tider. Byggdes så upp Prakes-
stad. Jättarne togo det icke ^{illa} upp, utan begäfvos sig från sina
bodingsplatser på Hummartenwaara roende till staden och togo
sedvanligen in hos stadens rikaste borgare Sowio.¹⁾ Här be-
gärde de af borgaren till välkomsthelning "halstoquin ryyp-
pu", lömde en sådan i eld andetag envar, och när de åter
begäfvos sig bort, togo de utan ansträngning 2 säckar
salt under armen.²⁾

En Bergarns, åtskiljande Siikajoki och Pihajoki flö-
den, sträcker sig med kullar och bäckar genom socken mot
hafvet. Det är dessa, som på sina ryggar förvara forntidens
minnen. Det är och dessa bergshöjder som stodo upp med
sina hjessor såsom öar i hafvet i tider då Bottniska vi-
kens vågor lekte på de ställen, der numer menskofot vandrar
torrskodd - tider, hägrande öfverallt i landbildningen.
Minnen från denna ozygiska tid äro de spår af fartyg och
sjöredskap man å höjderna anträffat. Så t. ex. skall man
å Piehenginwaara hittat kölén och en del af skrofet af
eld skepp. På Poikainwaara finnas ännu bålplatser, af-
venom man der skall funnit förrostade spikar, sittande
i trädbitar. Vid Nastelli skall man hittat lemningar
af en farkost uppe på höjden, och en annan höjd kallas
af enahanda orsak ännu Laiwanwaara. Alla dessa äro
nu långt uppe från sjöstranden.

Till dessa tiders sednare perioder hörer och Annansaari,
Kirkonluoto, Kyrkön, numera fastland och $\frac{1}{2}$ mil från sjö-
stranden bakom Saloby vid en löta eller äng åtskilliga stäl-
len, som med sina forna namn kallas Sijan apaja, Silah-
kam apaja, hvaraf synes att dessa ställen fordom varit
notwarp³⁾ o. s. v. - Det enda inatal man i denna tilland-
ningshistoria har att tillgå, är att man "på slutet af
1500 talet dragit not utanför prestgården".

härstades, hafva ortens traditioner af mig icke kunnat blifva sam-
lade. Så vidt jag annars var i tillfälle att i den vägen efterfråga,
tyckes orten vara mycket fattig på sådana. -

1) Sowio - numera Sovelius - är en af stadens äldsta familjer.

2) Med anledning häraf sade man "aika-michel lähteneet aika-
taloon". - Anakronismen i berättelsen ligger i sättet att göra
jättarne samtida med Prakesstads tillvaro, och åter Prakesstads
tillvaro samtida med det tillstånd då Hummartenwaara
var en ö - eftersom man fick lof att rö, ty höjden ligger upp-
å landel, ej vid sjön - d. v. s. en tid, då föga det ställe der nu
staden står, hade rest sig upp ur vattnet.

Utän att allför mycket felas kan man säga, att alla betyd-
 ligare höjder i Sals Gård, eller tvärit spår af Lapparnes härvaro.
 Lapparnes förekomma här så tillräckligt, att man näst förundra sig
 öfver hvad som kunnat locka Lapparne hit till sådana mängder.
 God vadmossa, godt skytte och godt fiske näst förmodligen fördom
 varit ortens utmärkande egenskaper, annars torde de efter behag
 kringströfvande nomaderna föga i sådana mängder här fast sina
 bosjälav. De ställen, som trognast bevarat minnen från denna
 period, anföras här. I Kopsa by på en äs, kallad Mäntyselkä,
 finnes Lappringar, liknande inramlade rundmurar, hållande
 tvärsöfver hela raslet i diameter 16 fot, och innanför — såvidt
 man ungefärligen kunde antaga den ursprungliga rönningen —
 8 a 10 fot; således stora nog. Tydligt syntes 3 stycken, men
 dessutom var äsen många andra otydligare sådana. På Nolo-
kangas vid Kangasniemi varonade jag och några svaga ruiner,
 af hvilka också en var temmeligen urskiljbar. Hummastenwaara,
 Jättarnes fördna hemvist, var äfven på sina slutningar Lapp-
 rösen. Enahanda är förhållandet med Mustikkawaara, Pie-
henginwaara (fartygskölen), Poikainwaara (båtplatserna), Pullan-
mäki &c. v., samt i Wihandi på Lehmikangas, tydliga, Wrian-
kangas, brattformiga stenrundlar löpande nedåt och det kuru-
 sa att allmogem nämner dem "linnaja", och 3 på Mustakangas
 samt i Wähä skogskifte. — Till den yttre formen äro dessa
 runda, men äfven fyrkantiga anträffas här. Så t. ex. på
Jylhäwaara, der en hel mängd fyrkantiga Lapprösen, nära nog
 i quadratform, yppas. De bestå af stenar hopradade såsom
 en grundval, hållande hvarje sida i längd o. 12 a 14 fot, samt,
 innanför denna, en mindre dylik, synbarligen eldstadsplats,
 omkring 4 fot hvarje sida. De fyrkantiga äro här, liksom
 öfverallt der jag anträffat dem, lägre och otydligare än de
 runda, hvilket tycker antyda att de äro af äldre ursprung.

Sannolikt till denna period hänförbar är äfven en grotta,
 hvilken här ej får blifva omnämnd. Den befinner sig uti
 en stenbacke omkring en fjärdel söderut från Kastelli hem-
 man inåt ödemarken, bort från alla vägar. Om dess ut-
 seende får man det klaraste begrepp, om man tänker sig
 ett af de Druid-altaren ("Döo, Dyss") Nilsson i Skand. Nord.
 Lbrinn. Kap. VI. omtalar, och af hvilka han på pl. XVII fig.
 204 lemnar en bild. Dessa druidaltaren voro bildade
 sålunda, att en flat sten var satt horisontellt öfver två-
 ne andra flata stenar ställda på kant. Samma bygg-

3) V. dandlmätars Juvelius, hvilken i denna egenkap varit i
 tillfälle att genom åtskilliga uppgifter ådagalägga sitt de-
 nägra intresse för arkeologiska fornminnen.

nadsätt uppgas vid denna grotta. Skilnaden är dock väsentligen den, att såväl de stenar som uppbärande taket är jordfasta och orubbliga, som äfven den, att den horisontellt öfver dessa liggande takstenen är af så kolossala dimensioner, att mennekraft föga förmått dit placera den. Också är den icke flat, utan kullrig uppiåt. Allt ger tillkänna att det är naturens skapelse. Ingången är trang, så att man måste krypa in, men innanför vidgar sig grottan och bildar liksom tvänne rum. Taket syntes svårtadt af rök, och stenarna rönt inverkan af eld. På flere ställen der takstenen icke anslöt sig fullkomligt tätt till underlaget, utan lemnade öppningar mellan sig, voro dessa omsorgsfullt tilltäppta med små stenar — allt märken af mennekhand. Sannolikt har någon fattig lappisk familj här haft sin enkla bostad. Som grottan sluttar nedåt, har vattnet delfört en mängd mull, sand, löf och annat lättörsligt, så att grottan nu är lagre, än den fördom varit. —

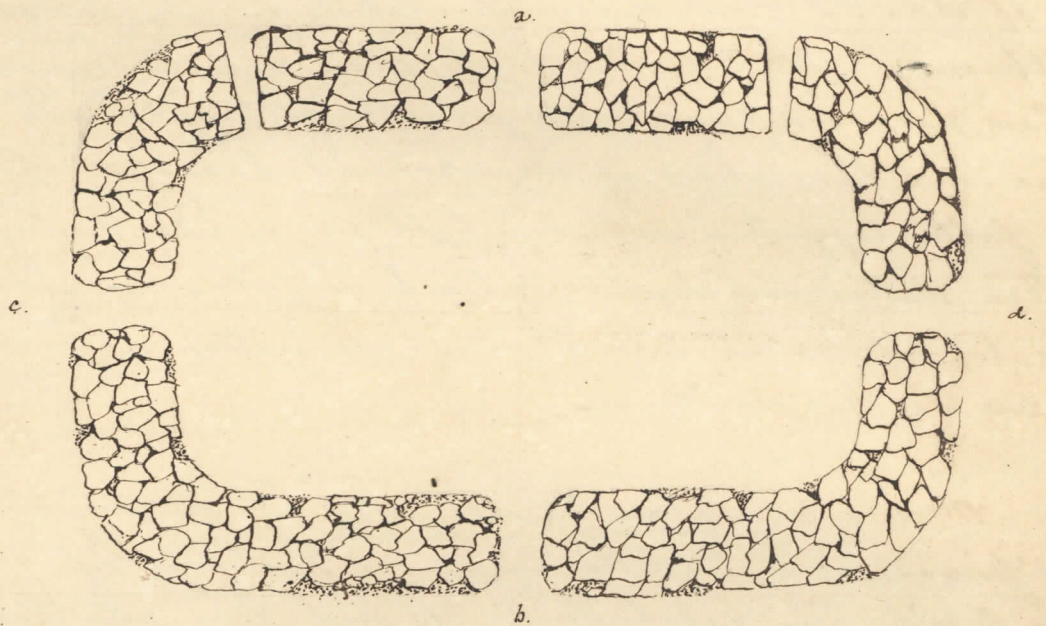
Men, intressantare än allt detta, är de fornminnen, som finnas invid Kastelli hemman i Pattijoki by, något öfver 2 mil från hafskusten 4. Eld väst från detta Kastelli hemman reser sig en höjd, Linnankangas, och på denna höjd befinnes sig en forntida ringmur. Äfven denna har samma form, som den jag varit i tillfälle att observera hos ringmurarna i Siikajoki och Metelinkirkko i Gja, d. v. s. formen af aflång rundel. Från dessa skiljer den sig dock hufvudsakligast genom sin öfvervägande bastantitet. Genast vid första ögonkastet kan man öfvertyga sig om, att ringmuren blifvit uppkastad till försvarsverk. Murarnas höjd och bredd, ringmurens läge och beskaffenhet, allt öfvertygar härom. Äfven dess namn tillkännagifver detta: linna, "Salosten linna", "jättlästen linna." 5.

4. Vid hafva nämnt Kastelli (Castellum). Utom detta finnes i socknen ännu tvänne andra gårdars namn, hvilka måhända — om de förfölle i ruiner — kunde göra någon forskares förtviflan. Dessa namn äro dinnala och Silveri. Rätta förhållandet må därför uppdagas, så länge verkligheten är för handen. Kastelli och dinnala hafva begge två helt enkelt sitt namn ~~af~~ sin närhet till Salostenlinna, Silveri (Silfver) sitt emedan man derstädes engång skall funnit silfvermynt i jorden.

5. Svad det ~~äro~~ nämnda namnet — det egentligaste, churu Salosten linna oftare nyttjas — vidkommer, så kunde det måhända genom sin benämning häntyda på att ringmuren icke tillhörl m. v. folkstam, ty det ådagalägger att folket icke erkänner

Ringmuren, med hafvudssträckning ungefärligen i norr och söder, är belägen så, att den vänder en af långsidorna mot hafvet, och — bevis på att man just från denna sida, sjösidan, väntat anfall — på denna sida har ringmuren endast en öppning, under det den på den motsatta eller landsidan har förut de vanliga regelbundna, men dessutom på hvardera sidan om denna, ännu ytterligare en mindre. Ringmuren får deraf följande utseende:

fig. 12/2
stenarna mindre

och dess dimensioner äro med murarna inberäknade: längd = 175 fot, bredd = 112; murens bredd belöper sig till o. 20 fot, dess höjd 6 a 8 fot, med märken att den varit högre, emedan den nu synes nedrasad, hvilket åter inverkat på bredden, så att denna numer är större än behöfligt. G.

densamma såsom sin tillhörighet, då det tillägger den fättenamnet, hvilket utmärker ett för dem fremmande folk. Så H. d. befores — enligt landmätar Juvelii uppgift — i Pahlkala by en 80-90 årig häring, hvilken folket icke anser höra till sin stam, emedan hon är "jorffärligt storväst", och i sjette led anses vara en telning af fättarne. Detta lär och vara fället med några andra familjer. — Äfven har det sina betänkligheter att tillskrifva Befästningens Lapparne, den är nästan för bastant för ett så klent folk; och så kunde man fråga hvad Lapparne med en sådan Befästning gjort, då de alltid tyckas varit ett fredligt folk, som heldre drog sig tillbaka och flyttade annorstädes, än de inlät sig i vågsamma strider.

G. Jemförande tabell öfver de af mig beskrifna ringmurarnas dimensioner, uppgifna i fot:

Namn.	Hela ringmuren i diameter		Sjelfva den yttre muren.	
	Längd	Bredd	Höjd	Bredd
Linnankangas	93.	62.	omkr. 2.	omkr. 6.
Pesuan Kangas	106.	74.	2-4 (5).	1 1/2.
Metelin Kirkko	126.	90.	2-4.	10-12.
Salosten linna	175.	112.	6.	20.

Belägen uppe på en höjd, med så höga och breda murar, erbjuder befästningen skydd nog, till och med ännu. Från höjden kan man se ut till hafstranden och Prahes stad, landet är ditåt slätt, och lätt är att se att Bottniska viken för sträckt sig ända fram under höjden - från hvilken tid sannolikt befästningen härstammar. Det synes sålunda varit ett fäste ute vid sjöstränder. 4. - Höjden sluttar mot hafvet brant, men mot landsidan långsammare, och tager sig ut i profil sålunda:

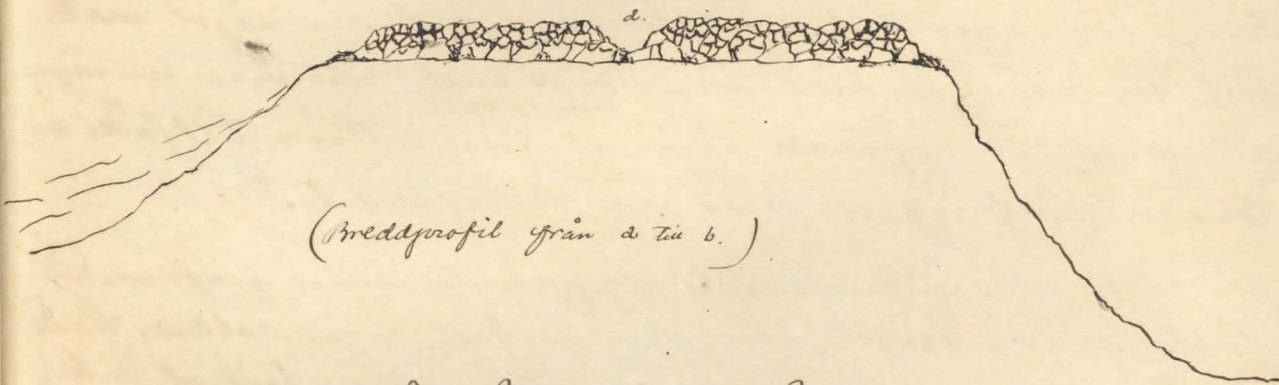

Fig. K

Muren bär märken efter äldre undersökningar, och sednast under krigsåren 1854-55 hade gräfningsinnang för murarna - hvilka omsluta en plan, jemns yta - blifvit gjorda af doktor Ekström och Postförvaltaren Wallenius i Prahestad, utan vidare resultat. Men utanför ringmuren på höjden skall vid detta tillfälle en fynd blifvit gjordt, hvilket här må upptagas efter postförvaltar Wallenius egna muntliga uppgifter. Det är en benbit, 7/8 tum lång, 4 tum bred, 2 a 3 tum hög, 1/2 tum tjock af denna form

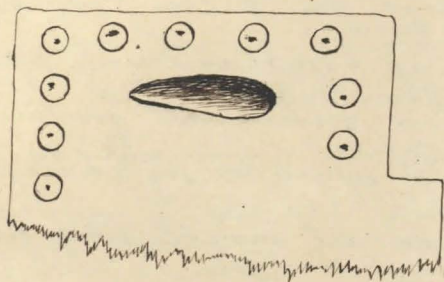

Fig. K/L

Den konkava ytan var hvit, den konvexa brun, samt erbjöd såsom viater en mängd runda ringlar såsom figurens utvisar. Dessutom var vid öfra kanten anbragt ett hål genom skifvan, hoars öfra kant syntes slipadt genom nötning. Benstycket var nedtill afbrutet. Denna ben-skifva, som möjligen varit ett stycke af något benbensar, har tyvärr förkommit och icke ännu återfunnits. 8/.

4/ Denna omständighet är upplysande med afseende på dess ursprung. Man känner nämligen icke att Lapparna varit så heroiska att de byggt sig fästen ute vid sjöstranden, der de varit utsatta för beständiga anfall.

8/. i händelse en framdeles hittas, har postf. Wallenius benäget utlofvat att biträda den.

Utom ringmuren förvaras Linnankungas äfven andra forn-
minnen. Längs sträckningen af äsen ligga nämligen en mängd
kummel, kallade "jättläisten haudat". De resa sig med varierande
höjd upp från den gemensamma nivån, synas mycket förfallna
och hopsjunkna, och sträcka sig i rad på norra och södra si-
dan om ringmuren. Äfven dessa visa spår af äldre undersök-
ningar, ty flere synas numer vara rubbade, äfvensom en
och annan öppnad gapade bland dem. Då oss veterligt intet
från dessa tidigare undersökningar blifvit publicerat, ut-
tan grafvarna gagnlöst raserade utan att lemna något mate-
rial för vidare konklusioner, ansågo vi det icke vara ur vägen,
att, genom att uppkasta några af dessa, sättas i tillfälle att
lemna beskrifning om deras inre beskaffenhet. 9).

Till detta ändamål lät vi uppkasta tvänne grafvar. Den
första grafven långt norr eller nordost från vallens, hade
ett kummel af 3 a 4 famn i diameter med en höjd af omkr.
 $\frac{1}{2}$ famn. 10). Öfverst på kumlet låg en flat fyrkantig sten, 2
aln lång, en dito bred, och en tjock. Större stenar voro kring
denna hopradade. Sedan ytan, som rundt omkring bestod af
hopkastade större stenar, blifvit borttagen, öppnade sig ett
lager af sandjord, blandad med mindre stenar, då och då några
större deribland. Detta lager fortfor oafbrutet till några
alns djup, då en kolossal sten trotsade alla försök att dju-
pare intränga. Vid försöket att kringgräfvast stenen stötte vi
på lejord, som vi antogs för botten, såvida som lagret tvär
vidtog och intet spår af hopblandning syntes. — Aldern
tyckes för öfrigt hafva verkat, att grafven mycket hoptryckts,
ty endast i ringa grad yppade sig ihäligheter mellan ste-
narna. Dock adagalade det mögel, som här och der mellan
stenarna framstäck, att marken jordom blifvit rubbad.

9). Redan sommaren 1861 voro Stad. Fredr. Alf. Salzbäck och und.
Stadde på en arkeologisk forskningsresa till Karleön och Sals.
Vi besökte då detta ställe, samt lät uppkasta de tvänne grafvarna,
upptecknande tillgången. En stor del af ofvanskrifna uppgifter
samlades redan då — jag har nu kompletterat desamma. Redan
då var af oss utarbetad en beskrifning öfver de fornminnen vi
öfverkommo, men dess publicerande har af åtskilliga orsaker
utblefvit. Dessa samlingar, ökade med de nya jag gjort, äro
härstades med begifvande af Salzbäck, hvilken omständigheterna
orekat att fullfölja sitt intresse och deltaga i denna nya resa.

10). Utplattningen var således större än naturligt i förhållande till
höjden, och förorsakad af tidens tyngd.

Den andra grafven med kummel af 4 famn i diameter, 2 aln hög, stenarna större än i den förra, var af temmeligen enahanda jordens beskaffenhet, som den förra, men var märkbart porösare. Vi läto uppkasta denna graf i en vid öppning af 3 famn i diameter, samt inträngde en famn djupt i jorden. Omkring en aln från ytan syntes under en sten pressade blad af asp, och en aln lägre ned skal af en björk i form af en cylinder, den karlen förkräcket bortkastade under utrop af "jättläisten kurkkw-torwi"! Afven kol funno vi i grafven. Lagret var för resten oförändradt detsamma, här och der några hopkastade större stenar. Slutligen aftog porositeten märkbart och ett tätt sandlager öppnade sig, hvaraf vi slöts att vi måste vara vid botten, då jorden ej tycktes rubbad. Något annat anmärkningsvärdt funno vi ej, icke ben, icke metallstycken. Att dessa grafkummel böra ställas i sammanhang med ringmuren är väl troligt.

För öfrigt angående dessa grafkummel en anmärkning här göras. Man har kallat dem dagggrafvar. Men om de tillhöra daggarne, borde väl sådana kummel förekomma på alla de ställen, der man känner att daggas bott. Detta är dock icke fallet. Och churu jag i alla de socknar jag besökt, varit i tillfälle att öfvertyga mig om, att daggas derstades bott, har jag dock icke sett sådana kummel som ifrågasarande, annorstades än på Konttikangas i Sjå. Och dock torde daggarne på de andra mellanliggande orterna varit fullt ut så dödliga, som i dessa ställen. Märkvärdigt skulle väl och vara om ej samma folk begrafvit sina döda på samma sätt. Det är detta som gör att det är twifvelaktigt huruvida kumlens skolas tillskrifvas daggarne, hvilket man åter å andra sidan vore böjd för att göra i anseende dertill, att kumlens dock äro obetydliga i jämförelse med de forntida grafvar man i Sverige och i södra Österbotten funnit (Jmf. Arw. Riks Bihang p. 127. not.)

Wid talet om befestningar, linnat, linnankangas, för här omnämnas det linnastenkangas i Uikandi, dit man vid efterfrågan af fornminnen af allmogem visas. Detta linnastenkangas erbjuder det evidentaste prof på huru beskaffade de höjdes skola vara, hvilka allmogem adlar med namnet "linna". Erkänns må dock att denna benämning här icke förefaller

Obs
så sällsamt, ty naturen har roat sig ned att uppföra vallar, snar-
lika menckoverk. Höjden är belägen omkring 4 vest från Wi-
handi kyrka åt Alkkua till, och erbjuder, såsom den högsta i
dessa enformiga sandmoland, utrykt öfver kyrkabyrd, kyrkan
och en liten del derutöfver. Formation är ganska egenomlig.
Längs höjdens sluttningar resa sig sandvägar, liksom vallar, om-
gifvande densamma. af deras antal - de gå i flere rader - här-
ledes förmodligen pluraländelsen dinnasten-, de so verkligen
ut som flere uppkastade befestningar. Det är som om någon-
gång i en aflägsen förtid hafvats kring höjdens svallande
vägar plötsligt stelnat och förvandlats till grus och sand -
så stå de der i tydliga vägbildningar. Och öfverst på höjden
lojer dessutom i en icke så alldeles oregelbunden aflång
rundel, utan att vara afbruten, en sandvall eller väg, om-
slutande inom sig en konkas plan af 156 fots diameter.
Denna vägvall består af sand och småsten. Det är isyn-
nerhet denna vägmar, som åt höjden förläner ett utseende
af befestning, och som föranledt benämningen. Att det dock
intet menckoverk är, är säkert. Men huruvida den icke
t. ex. af de lappiska befolkningar i tiden kunnat begagnas
till s. k. renåker t. ex., det är stället dit renarna samlas
tillhöra då de afskiljas och renkalvarna märkas, det
är i det minsta möjligt. Föreställa för man sig då, att
på sandmurens ytterligare varit gjord en hög omgärdning.
Hvad som ingaf mig denna förmodan var förnämligast
en utanför muren belägen ruïn af en lappkota, hvilken
var belägen i ena ändan af rundelen, des murarna när-
mas sig hvarandra och bilda liksom ett tillsammans de
tag - förmodligen ingången. Det är icke vanligt ald fin-
na en enda lappkota stående enslaka på en höjd, u-
tan vanligen äro de flere. Här synes dock intet spår af
andra, än denna ena invid sandmuren, men denna ena
är fullkomligt tydlig. Jag lät upptaga de inramlade
stenarna och fann på ett ställe invid väggen kol och
stenarna barande märke af eld. Förmodligen har det varit
en vaktkoja. -

Det lojer intet tvifvel att ju icke alla de renen,
som hafva enahanda beskaffenhet med det på dinnasten =

kangas - d. v. s. runda stenhoppar af lösa stenar, hvilka se ut som in-
störtade väggar - varit Lappkätor. Tager man nämligen varsam
upp de inramlade stenarna skall man stultigen behålla den ur-
sprungliga reningen eller väggen, skönbar genom sin större täthet
i förhållande till de nedrasade stenarnes. Också skall man nes
på Gotten finna kol, äfvensom att stenarne hafva utseende
af att hafva varit för eld utsatta. Hertil hörer väsentlige
f. ex. rörena på Niimuwaara i Sims, - de tydligaste jag sett -, Män-
tytselkä i Salo. o. s. v. —

Vid Salo fäster sig äldriga kleriska minnen. Dess
ännu stående landskyrka anses för en sorts gengångare från äl-
dres tider, en bevarare af gamla anor. Den eger följande anti-
qviteter: 1. Marie beläte med dubbelörrar förä af skönt arbete.
2. Brigitte beläte med örrar förä. 3. St Gorans beläte 4. Petri
och Pauli beläten 5. tre st. små beläten. 6. Kristi krucifix -
samt dessutom några äldre träcker. Alla dessa bilder stå
ännu kvar och pryda fonden kring altaret. Till höger dä
man inträder: Maria med barnet i sin famn, skönt arbetad
med guldmantel. Dubbelörrarna gå äd tillslutas och då
de öppnas ses på inre sidan sköna oljemålningar, hvilka
måste hafva spridit en förtrollande sken ut, då örrarna
upplöses och guld och de vackraste färger framträdade!!
Öfver bilden är en tronhimmel formad af tjelfva skäpet. -
Till vänster är Brigitta, också med tronhimmel, dubbelörrar,
af skönt arbete, det inre af örrarna måladt med heliga mäns
bilder.¹²⁾ Dessa tegge bilder hålla äfven i artistisk måtto
profet, hvilket också till en del delas af de öfriga statyer-
na, men ingalunda af målningarna kring kyrkans tak
och väggar, dedes synas verkligen vidriga i jämförelse med
de vackra katolska relikerna.

Före 1622 var platsen för kyrkans en ö, nämnd
Nirkonluoto, som nu är fastland. Färdan till kyrkan
var farlig, algekor inträffade, och slutligen förläste en
stor kyrkbåt, fullastad med folk.¹³⁾ Då fann man sig

¹¹⁾ Mariabilden sades vara skänkt af en präst (qvinnor?) -
bland öfriga heliga personer som på örrarna äro afbildade fins
och biskop Henrik, stående på fonden Salli (?); de öfriga äro otyd-
liga.

¹²⁾ Bland andra "Ericus Rex."

¹³⁾ Här bland var äfven en aktad bondgömma, hvars söda
lik man sedermera skall funnit vid en holme nedanför,
hvilken holme från den tiden nämnes med hennes namn
Annansaari.

föreläten att flytta kyrkan till sitt nuvarande ställe. Det ställe der kyrkan ställt på Kirkoluoto varnas ännu churu swagt genom en fyrkantig stenläggning, gent emot n. v. kyrkan, på inre sidan af den forna vikens. "Om själfwa det gamla kyrkiohuset varit flyttat ifrån Kirkoluoto till nuvarande kyrkiostället, det wet man ej med full wisshet. Dock har man funnit, att en gammal byggnad ännu i mannaminne stadt på nuvarande kyrkiobacken med en pelare midt uti hoardens sidwäggen af samma längd och bred, som äfwan bemalte forna kyrkans gwälemningar på Kirkoluoto, beprydd och försedd inmantill med altartord, ^{Sankta} beläten och taflor, dock utan sacristia. Men ingen minns annat, än att detta huset varit allenast en sockenstuga, derest socknestämmor blifwit håldne, och att derjemte presterskapet wid sträng köld förrättat gudstjensten deruti, churu likwäl sannolikt är i anseende till anförda omständigheter, att detta huset torde efter kyrkioställets flyttningstid varit brukad för kyrka, innan nuvarande kyrkan uppbyggdes. Beläten äro sedermera insatta i denna kyrkan, bland hvilka Jungfru Maria Bild med barnet på armen är skön och med kostelig förgyllning beprydd. Eljest finnes här gamla präfweliga böcker med munkstil tryckta, såsom och ett par målade stänger, som twifwelsutan wid jäcklor i präfwedomets tid brukade blifwit." ^{14/}

En $\frac{1}{4}$ mil från Brahestad åt söder ligger Satama gamla handelsplats invid Satamavik. Det var den lifliga handelsrörelsen härstädes som förelädde Grefve Brahe att anlagga en stad. "Till denna hamn infunno sig fordomdags handlande från Engermanland, Duffland, Lybeck, Norrköping, Stockholm och Åbo; sannolikt besöktes den äfwen af någon spekulativ Holländare." ^{15/} Hamnen och viken äro numer uppgrundade, men om den lifliga trafiken derstädes fordomdags wet äfwen tradition att berättta. Minnet häraf är ännu jäst wid Mackinaniemi, en Bergsudd på södra stranden af samma Satamavik. Det var här den egentliga handeln och

^{14/} Ur gamla handl. tillhöriga Salo kyrkoarkiv. Dessa handl., hvilka utgöra en del af de från arkivet saknade, hafsa ^{efter} okända öden blifwit räddade af handlanden Souvelius i Brahestad och af honom åter till arkivet ämnade. Genom välwiltigt bistånd af stud. Axel Härdk, har jag satts i tillfälle att genomgå dessa handl. och ur desamma anteckna hwad jag för ämnet ansåg nödigt vara.

^{15/} Ur Borgmästar C. Hildens beskrifning öfver Brahestad, införd i Cul. Wrikko San. 1860.

marknaden bedrefs. Vid stranden varnas farkostplatser,
— wolkamia¹⁶⁾ samt högre uppe andra stenrader, omkastade,
förmodligen grundvalar efter de ständ och byggnaders der varit
uppresta. Enligt de handlingar jag (not. 14) citerat, skall här äfven
 varit uppfördt "ett stort kyrkhus, hvilket stadens förste borg-
mästare Corte lät flytta från Satama, der gudstjenst för
marknads folket blef förrättad, till den nya handverks och
marknadsplatsen (näml. staden), der gudstjensten förrättades
till dess kyrkan hant byggas, hvilket hus ännu vid
borjan af detta århundrade har stått vid Torget vid sjö-
stranden ungefär 8 a 9 famnar lång, 5 famnar bred och
då varit obrukbar". På sidan mot Brahestad sträcker
sig dessutom utmed udden — Markkinaniemi — sluttning en
stenås, och landet tyckes liksom begränsadt af en rak grund-
val åt denna sida. Måhända har det varit någon sorts
kaiär.

Utom kyrkhuset, som stått nere vid sjöstranden, har
staden äfven haft ett annat hus hörande till dess forna
historia, ett hus numera spårloft försvunnet. Det har stått
"der vägen går både söder och norrut" d. v. s. ungefär midt
på nuvarande stadstorg. Det har varit en ättkantiq' bygg-
nad, äfven den af trä liksom kyrkhuset, och dock
— ett fortifikationsverk. Det skall blifwit uppfördt för
att skydda staden för ströfvande fiendliga skaror, varit
betyckadt med 8 kanoner, och ännu stått i flor vid
"förra ryska kriget" d. v. s. förmodligen stora ofredens. Dess
tidigare mandater och sednare öden, hwardera obekanta.
Att förmoda är, att detsamma under ofredens förstördes,
sedan dess betydelse upphörlt då de 8 styckekanonerna
fördes till Rajaneborg. —

Traditioner och öfriga minnen: Stora ofreden har
regerat här liksom annorstädes, och i den har uppgätt äf-
ven de minnen, som höra till 1500 talets fejder, då Ryssane
svårt härjade socken. Under stora ofreden äro alla stadens
äldre handlingar förstörda, staden till större deln nedbrun-
nen, och kyrkan med de quarstännde husen förfallna af
wanskötsel, foglars nästen och ormars bon blefna", lands-
byggden plundrad och ödelagd, folket förkingradt och
nedgjordt, ¹⁷⁾ Wihandi kapell i 7 års tid öde.

16) De af dessa som befinna sig långt mot staden kännas
ännu under namn af "Kemin wolkamat" — hvilket beviser
att äfven andra finska orter besökte stället.

17) i Korpi by hade t. ex. en stor mängd menniskor, bistäng-
da i ett förte, blifwit grymt slagade.

Vid Salovikens myning är en udde nämnd Uenäjärniemi. Den har sitt namn från ofredens tider af följande orsak. Fienden var på orten och ett parti af desamma hade lågrat sig på den nämnda udden. Men, allmoget var på sin vakt. Då stockeldarne under nattens förlopp utslöcknade och fienderna voro insomnade, öfverföll man fienden och nedgjorde dem alla.

Ett annat parti hade och fortfort tvänne unga gossar, den ena äldre, den andra yngre, och farit med båtar till en holme åt hafsidan ifrån det ställe der staden nu är, samt der lågrat sig öfver natten. Gossarna vakade i uppsåt att rädda honom sig; när de nu märkte att fienden sof, förfogade de sig till stranden och sköto alla båtar ut, samt stego själfva i den siöta. Här af vaknade en af fienderna, som sprang till stranden och kastade sig i sjön för att simma efter; men den äldre gossen rödde undan, och bad den yngre slå den simmande fienden i hufvudet, hvilket denne äfven gjorde, och frälste sig sålunda från fiendens händer.

Sedan ofredens färor medtagit befolkningen, erhöll orten nya kolonister från de inre delarna af landet, mest från Sawolax tyckes det här. Från denna tid härstammar tykanamnet Sawolax i Salo. Äfven till Wi-handi kommo - efter 7 års ödesmål såsom sagdt - kolonister, tradition förmäler från "Sawolandet", hvilket man ser bekräftadt af den härstädes så i utseende som lynne rådande genuina Sawotypen, hvilken här knappt till det minsta ännu hunnit österbottniseras.

Kolonisationerna före ofreden åter, tyckas hafva skedd mest från Tavastland, såvitt traditionerna gifva vid handen. Helt hör tradition om uppkomsten af Wi-handis namn. Detta har jag och funnit bekräftadt af några gamla handlingar. Så heter det på ett ställe i dessa: "gammalt folk berättar sig hafva hört af förfäderna det Tavast Finnar skola fördomdags hji-flyttadt, och begynt upodla landet, hvaradant det skall härröra, att ännu i dag en åker på Jusola hemman kallas Hamäläinen."

För öfrigt äro mig vederligen inga märkliga fynd

gjorda i socken. Flå och der - t. ex. i Korpi i Urhanti - skall
man funnit s. k. "ukonkyntia", Thorviggas, men i allmänhet
afvida väl de i jordens sköte ännu liggande forntida verk-
tygen en tid, då en större praktik i moss- och karrödling
skall sätta dem i tillfälle att i dagsljuset framträda och
gifva klarare vittnesbörd om framfarna dagar.

